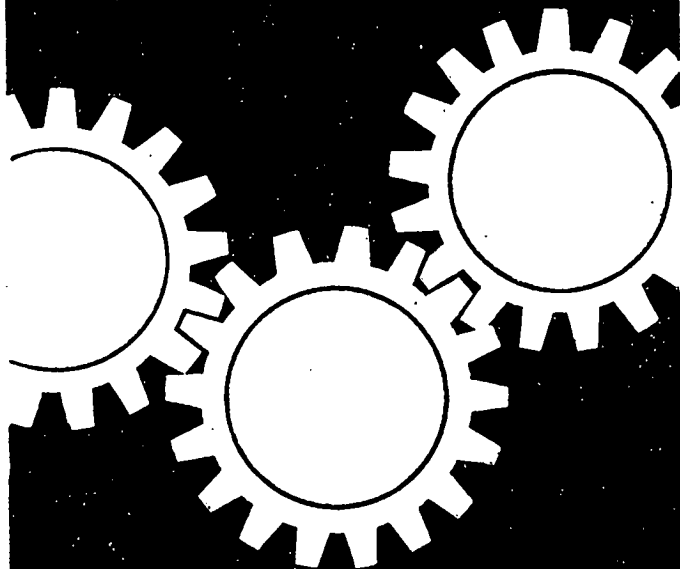

Economisch - Statistische Berichten

° 50e JAARGANG - 22 SEPTEMBER 1965 - No. 2509

INDUSTRIE VESTIGING

Inlichtingen: Industrialisatie-raad der Friese Kernen
Sophialaan 1, Leeuwarden. Tel. (05100)-28144-28145

FRIESLAND

Voortvarende industrialisatie

Friesland, bekend door skûtsjes en Sneekweek, maar ook door voortvarende industrialisatie. In 1970 via de IJsselmeerpolders 77 km van de Randstad.

Friesland kunt u bouwen

en u vindt
er de mensen

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

A° 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 1322, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010)
23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce,
Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieeldreef 1,
Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland f. 36,50
(studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Uitstippelen van economische wereldperspectieven

In de zojuist aan de Staten-Generaal voorgelegde nieuwe begrotingsvoorstellen is een op zichzelf ondergeschikt voorstel opgenomen dat verdient even voor het voetlicht te worden gebracht. Op de begroting voor Buitenlandse Zaken staat een bedrag van ca. f. 5 mln., ter beschikking te stellen aan de Secretaris-Generaal der Verenigde Naties ten behoeve van een versterking (onder bepaalde voorwaarden) van het Economic Projections and Programming Centre in het Secretariaat der Verenigde Naties.

Dit is een zeer toe te juichen initiatief, waarvan gehoopt moet worden dat andere regeringen het volgen. Allereerst om praktische redenen. De voorbereiding van de economische politiek van elk land zowel als van het beleid van menige grote onderneming, vereist schattingen over de te verwachten ontwikkeling van de wereldmarkt. Er geschiedt op het ogenblik heel wat dubbel werk op dit terrein, omdat de planbureaus van vele landen en ondernemingen zich daarover individueel oriënteren. Dit kan verminderd worden indien op een centrale plaats goede schattingen gemaakt worden. In de discussies rond de ontwikkeling der ontwikkelingslanden blijkt voorts meer en meer, hoe nodig het is dat onderzoek verricht wordt omtrent de toekomstige arbeidsverdeling tussen „arme” en „rijke” landen, ook in het directe belang van vele bedrijfstakken.

Het bovengenoemde „Centre” is de aangewezen plaats voor deze twee soorten wereldomvattend prognosewerk, dat zich geleidelijk kan ontwikkelen tot het uitwerken van richtlijnen voor de economische politiek. Het Centrum heeft in de afgelopen jaren reeds een opmerkelijke activiteit getoond en onderzoek van zeer goede kwaliteit geleverd. Aan de ene kant heeft het zich verdiept, met de hulp van een commissie van deskundigen (waaronder onze landgenoot P. de Wolff), in de methoden van voorspellen en planopstelling in verschillende landen. Aan de andere kant heeft het zich bezig gehouden met zowel het beoordelen van „projecties” of plannen van een aantal landen als met het zelf opstellen van dergelijke projecties voor de ontwikkelingslanden als geheel. Als eerste illustratieve toepassing werden schattingen gemaakt, op verschillende omstandigheden afgestemd, van de behoefte aan financiële hulp van buiten, die deze groep in 1970 en 1975 zou hebben. Deze schattingen zijn reeds aan een grondige discussie in de organen van de OESO te Parijs onderworpen en zullen zeker een rol gaan spelen bij het uitstippelen van het toekomstige beleid.

Het is zeer gewenst dat het werk van het Economic Projections and Programming Centre snel wordt uitgebreid, doch de middelen van het Secretariaat hebben daaraan tot nu toe grenzen gesteld. Dit onderstreept het belang van het Nederlandse initiatief. Bovendien valt dit vrijwel samen met een in gelijke richting tenderende resolutie die door de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties (ECOSOC) in zijn vergadering van 28 juli jl. is aangenomen. In deze resolutie wordt allereerst de voldoening uitgesproken over Deel I van de World Economic Survey 1964, waarin door het Secretariaat een uitvoerige beoordeling is gegeven van de plannen van een groot aantal landen. Vervolgens wordt aan de Secretaris-Generaal, de regionale economische commissies en de gespecialiseerde organen verzocht om hun activiteiten op het gebied van de economische plannen en projecties te intensiveren, alsmede om de kennisoverdracht op dit gebied, met de medewerking van de betrokken regeringen, te bevorderen. In de derde plaats wordt in de resolutie de voldoening van de ECOSOC uitgesproken over de bedoeling van de Secretaris-Generaal om, in overleg met de betrokken regeringen, een groep van hooggekwalificeerde deskundigen te vormen, die de verschillende stelsels van planopstelling vertegenwoordigen en die hun ervaring op het gebied van de ontwikkelingsprogrammering ter beschikking zouden moeten stellen van de Verenigde Naties. Het Nederlandse voorstel vult dus op gelukkige wijze de bedoelingen van de ECOSOC aan.

Wij menen dat het Nederlandse initiatief ook dient te worden toegejuicht wegens de verderliggende perspectieven die het biedt. In de huidige tijd wordt steeds meer beseft hoezeer de mensheid behoefte heeft aan een versterking van het zwakke begin aan wereldorde dat in de Verenigde Naties belichaamd is. Vele wegen tot een onmiddellijke versterking zijn intussen door algemeen bekende omstandigheden geblokkeerd. Slechts enkele staan open voor verdere vruchtbare samenwerking. Het gebied van de economische samenwerking is daarvan een der belangrijkste. Enig succes op dit gebied kan ook helpen om de moeilijkheden op andere gebieden te verminderen. Deze samenwerking, tussen West en Zuid enerzijds en West en Oost anderzijds, heeft een raam en een forum. De economische projecties kunnen het raam zijn, de ECOSOC — liefst in een meer actieve vorm — het forum. Dit alles zal stap voor stap moeten worden nagestreefd. De Nederlandse stap is een zeer zinvolle.

J. T.

INHOUD

Blz.	Blz.
Uitstippelen van economische wereldperspectieven, <i>door Prof. Dr. J. Tinbergen</i>	867
Heroriëntering van het economisch beleid (I), <i>door</i> <i>Dr. C. de Galan</i>	868
De landbouw in moeilijkheden (II), <i>door Drs. H.</i> <i>Schelhaas</i>	870
Fundamentele oorzaken van verschil in econo- mische groei, <i>door Drs. R. Iwema</i>	874
A a n t e k e n i n g e n :	
Macro-economische verkenning voor 1966.....	877
De Miljoenennota 1966.....	879
Geld- en kapitaalmarkt, <i>door Prof. Dr. C. D.</i> <i>Jongman</i>	885

Heroriëntering van het economisch beleid

(I)

Inleiding.

Het is niet zo eenvoudig precies aan te geven wat onder economische politiek moet worden verstaan ¹⁾. Zeer algemeen kan men haar definiëren als het geheel van activiteiten (maatregelen) van de overheid met betrekking tot het economisch proces ²⁾. Maar met zo'n definitie komen we niet veel verder, omdat er in feite een terreinafbakening in ontbreekt. Er wordt geen antwoord gegeven op de vraag welke doelstellingen en maatregelen behoren tot het economisch deel van het beleid. Nog minder is dat het geval, indien elk beslag leggen van de overheid op schaarse middelen, voor welk doel dan ook, tot de economische politiek wordt gerekend ³⁾. Hiermee wordt immers het economisch aspect van alle overheidshandelingen omvat. Een zekere begrenzing is noodzakelijk en mij dunkt dat die moet worden gezocht in de hoofddoelstelling van het beleid. Indien dit primair is gericht op de beïnvloeding van het economisch proces, met andere woorden op de vorming en verdeling van welvaart, kunnen we spreken van economische politiek.

In de praktijk behoeven we aan de definiëringsoeuvelingen overigens niet te zwaar te tillen. In Nederland althans bestaat een vrij duidelijke overeenstemming over het feitelijke arbeidsterrein van de economische politiek. In deze serie artikelen zal er dan ook niet nader op worden ingegaan. De aandacht wordt meer gericht op twee andere problemen, namelijk ten eerste de onderdelen van het economisch proces waarop het beleid zich vooral richt en moet richten en ten tweede op de instrumenten en de intensiteit van dit beleid, de middelen en de mate van ingrijpen dus.

Wil economische politiek mogelijk zijn, dan moet zoals bekend aan drie samenhangende voorwaarden zijn voldaan:

- a. er moet een (democratische) overheid zijn die in economie kan en wil besturen, een overheid dus die bevoegdheden heeft tot het hanteren van instrumenten waarmee het economisch proces kan worden beïnvloed;
- b. er zijn doelstellingen nodig, zo nauwkeurig mogelijk omschreven;
- c. de aanwezige instrumenten moeten metterdaad worden gebruikt om de doelstellingen te bereiken.

Economische orde.

Onze economische orde draagt een gemengd karakter ⁴⁾. Uitgaande van de formele keuzevrijheid van de consument

¹⁾ Vergelijk de heldere uiteenzettingen van P. Hennipman: „Doeleinden en criteria der economische politiek” (i.h.b. Hst. II) in „Theorie der economische politiek”, Leiden 1962.

²⁾ Ongeveer eensluidend: K. Schiller „Wirtschaftspolitik” in zijn bundel „Der Ökonom und die Gesellschaft”, Stuttgart 1964. In zijn „Leerboek der economische politiek”, Leiden, 1954 beperkt F. Hartog deze ruime definitie tot „overheidsingrijpen in het economisch proces”.

³⁾ Hiertoe komt Hennipman, t.a.p. blz. 64/65, na een uitvoerige beschouwing. Zijn opvatting is ook gekritiseerd door J. H. Derksen in „Nationale loonpolitiek: experiment of instrument?”, blz. 2-6.

⁴⁾ Een goed overzicht biedt het bekende boek van J. E. Andriessen, S. Miedema en C. J. Oort: „De sociaal-economische besturing van Nederland”, Groningen 1963.

is er bij produktie en distributie een taakverdeling tussen de particuliere sector (ondernemingen en organisaties) en overheid. In een open economie als de Nederlandse speelt ook „het buitenland” een belangrijke rol. Deze vier invloedssferen beïnvloeden elkaar over en weer en hun onderlinge verhouding kan niet op simpele wijze worden aangeduid. Een opdeling naar de bijdrage in of het beslag op de nationale middelen (ruwweg gesproken overheid: buitenland: rest = 1 : 2 : 3) is niet toereikend, al geeft zij enige indicatie. De beïnvloeding zonder evenredig beslag op produktiemiddelen onttrekt zich op deze wijze immers aan het oog en daarmee een belangrijk deel van de economische politiek. De betekenis van organisaties, van pressiegroepen, komt evenmin tot uiting. Een sluitende kwantitatieve analyse omtrent het aandeel der verschillende sectoren is dan ook niet mogelijk. Enerzijds heeft de overheid via haar beleid invloed op het bedrijfsleven; anderzijds ondergaat zij de invloed van dit (georganiseerde) bedrijfsleven op allerlei manieren en wordt ook haar budget door de inkomens- en prijsvorming voor een groot deel vastgelegd (de hoogte van de ambtenarensalarissen bijv.).

Het gemengde karakter van de economische orde wordt, afgezien van enkele extreme politieke stromingen van geringe omvang, in Nederland algemeen geaccepteerd. Binnen de „mixed economy” bestaan echter duidelijke verschillen in de opvattingen over de taakafbakening en de vraag waar het hoofddoel moet worden gelegd. Conservatieve en (zij het minder uitgesproken) confessionele groeperingen leggen de nadruk op de vrije ondernemingswijze produktie, de Partij van de Arbeid bij de gemeenschap, dus bij de democratisch gekozen overheid. Dit verschil is belangrijker dan veelal wordt aangenomen, zij het niet meer in de eerste plaats wat betreft de eigendom der produktiemiddelen, al zijn er ook in dit opzicht uiteenlopende standpunten die de laatste tijd vooral ten aanzien van grond en bodemschatten weer duidelijker tot uiting komen. Van ruimer betekenis is het uiteenlopen van de denkbeelden over de zeggenschap, over de noodzaak van besturen en ingrijpen. Dit wordt te meer essentieel, naarmate het economisch beleid zich hervormt (zie onder) en meer algemeen gesproken, omdat zich ingrijpende structurele veranderingen in het economisch leven gaan voltrekken. De economisch-politieke verschillen zullen dan ook naar mijn verwachting in de komende jaren aan betekenis winnen.

Doelstellingen.

De Nederlandse economische politiek kent een omvangrijk aantal doeleinden. Vele daarvan betreffen afzonderlijke sectoren en bedrijfstakken: landbouw, verkeer, middenstand, industrie, woningbouw enz. ⁵⁾. Enkele zijn regionaal van aard. Op deze soorten doelstellingen wordt hier niet nader ingegaan. Ik beperk mij tot wat in de term van Schiller macro-politiek kan worden genoemd. Hierin worden te onzent sinds 1945 gewoonlijk vijf doelstellingen onderscheiden, waarvan echter meestal een weinig nauw-

⁵⁾ Zie hierover V. van Rompuy: „Sectorpolitiek” in „Theorie der economische politiek”.

keurige omschrijving wordt gegeven ⁶⁾. Ik wil proberen in de hiernavolgende opsomming tot een zo duidelijk mogelijke formulering te komen, mede afgaande op de praktische ervaring.

a. *Volledige werkgelegenheid*. In feite is het doel: vermindering van werkloosheid, waarbij minder aandacht wordt geschonken aan wrijvings-, seizoen- en regionale werkloosheid (welke laatste vormen wel voor het regionale beleid van grote betekenis zijn). Het beleid is dus vooral gericht op het voorkomen van conjuncturele werkloosheid (korte termijn) en op het scheppen van voldoende werkgelegenheid voor het opvangen van de snel groeiende beroepsbevolking (langere termijn).

b. *Economische groei* is pas in een later stadium aan de lijst toegevoegd, min of meer in de plaats van volledige werkgelegenheid op langere termijn. Er ontbreekt hier echter een duidelijke norm, zoals die in de communistische en een aantal ontwikkelingslanden wordt gehanteerd en zoals die de laatste tijd ook wel in de Verenigde Staten, Frankrijk, Groot-Brittannië en door de O.E.C.D. zijn opgesteld. In ons land wordt veelal gesproken van bevredigende of voldoende groei, maar dat levert natuurlijk geen vast omlind criterium op. Met termen als maximale of optimale groei raken we verzeild in de problemen die deze begrippen op zichzelf al aankleven ⁷⁾. De beste omschrijving lijkt mij voor het huidige beleid in ons land: bevordering van de economische groei, van de toeneming van de nationale welvaart dus. Maar ook dit is een rekbaar formulering.

c. *Intern evenwicht*, praktisch te vertalen als vermindering van conjuncturele schommelingen op korte termijn (parallel aan de voorkoming van conjuncturele werkloosheid) en

stabilisering van het prijsniveau op langere termijn. Indicatief voor dit niveau wordt vrij algemeen het prijsindexcijfer van het levensonderhoud geacht.

d. *Extern evenwicht*, ook wel genoemd betalingsbalans-evenwicht. In feite wordt echter gestreefd naar een zeker overschot (1 à 2 pCt. van het nationaal inkomen) op de lopende rekening van de betalingsbalans, waardoor de term evenwicht enigszins misleidend is. Dit evenwicht in engere zin is een zaak van korte termijn, terwijl het overschot een structurele norm inhoudt ⁸⁾, vooral omdat „bij de norm voor het saldo op de lopende rekening het accent steeds meer is verlegd naar internationale aspecten” ⁹⁾.

e. *Redelijke inkomensverdeling*. Deze doelstelling van structurele aard mist het meest van alle een nadere normering en daardoor ook praktische betekenis. Alleen ten aanzien van de laagste inkomens kan van een beleidsdoel worden ngesproken, dat het best kan worden omschreven als geleidelijke verhoging van de minimum-bestaansbasis van economisch niet-actieven. De laatste jaren valt hieronder tevens te begrijpen automatische compensatie van de geldontwaarding voor een toenemend deel van deze bevolkingsgroep. Eenvoudiger uitgedrukt kan men ook spreken van een voortdurende vergroting van de sociale zekerheid.

Afgezien van het sectorgewijze beleid, waarbij de inkomens soms een doel vormen (bijv. in de landbouw) heeft het aan een verdelingsdoelstelling voor economisch actieven ontbroken. Maatregelen van de overheid in dit opzicht kunnen dan ook niet worden getoetst (zo min als ten aanzien van de economische groei). Men zou nog kunnen menen, dat de loonpolitiek tijdelijk een verdelingsnorm heeft gekend, namelijk in de periode dat zij van

⁶⁾ Dit is geen specifiek Nederlands verschijnsel. „De afzonderlijke doelstellingen zijn in den regel ten hoogste in betrekkelijk ruwe vorm bekend”, schrijft Hennipman, t.a.p. blz. 75. Wel kan men zeggen, dat de doelstellingen in Nederland goed zijn te onderscheiden van de instrumenten, hetgeen evenmin altijd het geval is (K. Schiller, t.a.p. blz. 65).

⁷⁾ Zie bijv. J. Tinbergens bijdrage aan „Theorie der economische politiek”, i.h.b. par. 3.

⁸⁾ Over deze norm is recentelijk in „E.-S.B.” discussie gevoerd. Zie de artikelen van A. Heertje en R. Schöndorff van 30 juni 1965 en de reacties hierop van C. Goedhart en A. M. Dierick in de nummers van 28 juli en 11 augustus 1965.

⁹⁾ A. M. Dierick, t.a.p. blz. 694.

(I. M.)

Met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U circa 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. Spreiding over circa 200 fondsen beperkt het risico. Bovendien bestaat goede kans, dat Uw bezit in waarde vermeerdert.

Alle banken en commissieairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

overheidswege op basis van een macro-economisch produktiviteitscriterium werd gevoerd. Hiermee werd echter geen verdelingsdoel nagestreefd, zelfs niet met betrekking tot de toeneming van het nationaal inkomen; dat is ook nooit zo gesteld. Dit loonpolitieke criterium was middel in de evenwichtspolitiek, geen doel. Afgezien hiervan heeft deze politiek geen actuele betekenis meer. Evenmin ligt aan de progressiviteit van de inkomstenbelasting een verdelingsdoelstelling ten grondslag (wel een draagkrachtbeginsel, doorkruist door afwenteling).

Overzien we de doelstellingen nogmaals, dan komen ze grotendeels neer op de handhaving en vervolmaking van de verzorgingsstaat („welfare state“). Deze betekent immers in economisch-politiek opzicht de garantie van werk en van een minimum welvaart bij afwezigheid van werk, binnen het kader van een gemengde economische orde (ik zie dus af van sociaal-politieke kenmerken als arbeidsbescherming en gezondheidszorg). De doelstellingen, die bepalend zijn geweest voor het Nederlandse economische beleid: het vermijden van conjunctuurschommelingen, in het bijzonder van werkloosheid, de toeneming van de werkgelegenheid en de uitbouw van de sociale zekerheid, zijn typische en belangrijke verzorgingsstaat-doel-einden. Daarnaast waren alleen van belang de evenwichtsdoelstellingen, dus een stabiel prijsniveau en een zeker betalingsbalansoverschot. Ook deze hebben met de verzorgingsstaat te maken, al zijn ze er niet kenmerkend voor. De vermindering van inflatie wordt immers veelal verdedigd op grond van de positie der vergeten groepen en het betalingsbalansoverschot heeft aanvankelijk speciaal ten doel gehad een conjunctuurreserve op te bouwen. Economische groei en nog duidelijker inkomensverdeling kunnen zoals

gezegd in feite niet als werkelijke afzonderlijke doelstellingen in de afgelopen periode worden beschouwd.

Op het al of niet bereikt zijn van de vermelde oogmerken van de economische politiek wil ik hier niet uitvoerig ingaan ¹⁰⁾. Ik wil mij beperken tot de belangrijkste conclusie: de verzorgingsstaat-doeleinden zijn in redelijke mate geslaagd, de andere veel minder. Langdurige werkloosheid van meer dan regionale aard is sedert 1945 nauwelijks voorgekomen en de inkomenspositie van niet-werkenden is, hoewel zeker niet ideaal, voortdurend verbeterd. Overigens heeft alleen het streven naar een betalingsbalansoverschot, mits over een langere periode wordt gemiddeld en dus wordt afgezien van schommelingen, resultaat gehad. Het bereiken van enig groei-effect is twijfelachtig (niet de groei zelf uiteraard) en het prijsniveau is zeker niet stabiel geweest. De inkomensverdeling is grosso modo niet gewijzigd, maar dat was ook niet uitdrukkelijk de bedoeling.

Het zijn dus de doelstellingen, die boven de verzorgingsmaatschappij uitgaan, veelal van een meer structureel karakter, die over het algemeen zijn mislukt. Gedeeltelijk is dat het gevolg van hun feitelijke afwezigheid, deels komt het echter ook omdat een toereikend instrumentarium heeft ontbroken (waaronder tevens te verstaan onderlinge doorkruising en tegenstrijdigheid in de doeleinden). Voordat een balans wordt opgemaakt van de positie waarin we nu verkeren en de vraag wordt besproken of de doelstellingen-set nog voldoet, is het daarom nuttig eerst de instrumenten globaal te overzien. Dit laatste zal in het tweede artikel worden gedaan.

Halfweg (N.H.).

Dr. C. DE GALAN.

¹⁰⁾ Zie „Doelstellingen en middelen in het economisch beleid“ in „Socialisme en Democratie“ van september 1964.

De landbouw in moeilijkheden

(II)

Mogelijkheden voor een beleid

Het is eenvoudiger om een beschrijving te geven van de moeilijkheden in de landbouw dan om een goede oplossing te bieden. Dr. Kriellaars besluit zijn dissertatie over de landbouwproblematiek met een Amerikaans citaat, inhoudende dat het begin van de wijsheid in de landbouwpolitiek de erkenning is, dat er geen perfecte oplossing is ¹⁾.

In het vorige artikel hebben wij een overzicht proberen te geven van de moeilijkheden in de landbouw. Als vervolg hierop zullen wij in dit artikel enkele lijnen doortrekken naar de landbouwpolitiek. Drie punten uit het vorige artikel willen wij hiervoor nog speciaal in herinnering roepen:

1. Er is een duidelijke achterstand in inkomensontwikkeling. Grote groepen boeren verdienen inkomens, die elders, bijv. in de industrie, op geen enkele wijze meer zouden worden aanvaard.

2. Er bestaan voor de boeren grote (menselijke) barrières om de landbouw te verlaten. Het is al te gemakkelijk om zich van de landbouwmoelijkheden af te maken door te stellen, dat de boeren dan maar moeten afvloeien naar de industrie.

3. De landbouw heeft recht op een redelijk aandeel in de stijgende welvaart. Dit beginsel — het zal vele boeren wel-

¹⁾ F. W. J. Kriellaars: „Problematiek van de landbouw in het proces van structurele veranderingen bij algemeen-economische groei“.

licht verbazen — is het officiële doel van de landbouwpolitiek in bijna alle westelijke landen; soms is dit doel zelfs wettelijk vastgelegd ²⁾.

Structuurpolitiek versus prijspolitiek.

De plezierigste oplossing van de landbouwmoelijkheden — zowel voor de landbouw zelf als voor de overige bevolkingsgroepen — is natuurlijk die, waarbij de boeren hun moeilijkheden geheel kunnen overwinnen door een produktiviteitsverhoging. De overheid in bijna elk land poogt een oplossing in deze richting te forceren. Het is echter de vraag of men dit redelijkerwijs van de landbouw mag verlangen. Tot dusver is de landbouw zeker niet achter gebleven in produktiviteitsverhoging. De conclusie van vele landbouweconomen is geweest dat een produktiviteitsvergroting slechts tijdelijk aan enkele groepen boeren een positieverbetering kan brengen. Op lange termijn echter plukt — tot dusver althans — de consument de meeste vruchten van een produktiviteitsverbetering in de landbouw. Veel landbouweconomen zijn zelfs van mening dat de te grote produktiviteitstoename door de hieruit resulterende prijsdalingen de oorzaak is geweest van de land-

²⁾ Zie hiervoor het O.E.C.D.-rapport: „Low incomes in agriculture; problems and policies“ 1965, blz. 35, 36.

bouwmoeilijkheden ³⁾). Dr. Kriellaars heeft erop gewezen, dat zelfs de meest efficiënte landbouw moeilijkheden heeft en dat het ook geen verschil maakt of de agrarische beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking geslonken is tot beneden 20, 10 of zelfs 5 pCt. De moeilijkheden van de moderne Amerikaanse landbouw zijn zeker niet geringer dan die van de Nederlandse of Duitse landbouw. Indien de boeren een lotsverbetering alleen moeten hebben van de opvoering van de produktiviteit en afvloeiing van boeren, zal de (Nederlandse) landbouw nog voor onbepaalde tijd armoede kennen.

Een politiek gericht op een produktiviteitsverbetering heeft in elk geval de volgende beperkingen:

1. Er moet worden voorkomen, dat door de produktiviteitsverbetering — die in de landbouw welhaast onafwendbaar gepaard gaat met een grotere produktie — de prijzen sterk gaan dalen. Wat de boeren dan zouden winnen bij de produktie, zouden zij meer dan verliezen bij de afzet. Getracht moet worden om te voorkomen, dat een produktiviteitsverbetering leidt tot een verslechtering van de ruilvoet tussen agrarische en niet-agrarische produkten, zoals dat in het verleden herhaaldelijk is gebeurd. De winst op het kostprijnsfront had een veel groter verlies op het prijnsfront tot gevolg. De positie van de landbouw was die van iemand die in een moeras zit: hoe harder hij werkt om eruit te komen, hoe dieper hij wegzakt.

Een structuurpolitiek moet als complement een prijspolitiek hebben. Dit geldt ook voor sectoren die tot dusver geen prijsbeleid kennen en waar dus een produktiviteitsvergroting tot voor de landbouw desastreuze gevolgen kan leiden, bijv. de pluimveehouderij, de varkenshouderij en de tuinbouw. In het verleden zijn hier nogal eens forse prijsdalingen opgetreden. In de eiersector — die geen enkele bescherming kent — vonden in de achterliggende twee jaar in Nederland zelfs dusdanige prijsdalingen plaats, dat vele pluimveehouders de produktie moesten staken en dit jaar wellicht een (dure) eierimport nodig zal zijn. In de varkenshouderij heeft — volgens algemene opvatting — de E.E.G. te elfder ure een (tijdelijk?) soelaas geboden ⁴⁾.

Voor de tuinbouw zijn vooral voor de toekomst gevaren te duchten. De prijzen daalden het vorige jaar nogal. Vele teeltbeperkingen dreigen te worden afgeschaft, o.a. door de in Nederland gangbare interpretaties te dezen van het E.E.G.-verdrag. Daarbij wordt dan de tuinbouw opgewekt het meer dan ooit te zoeken in produktiviteitsverhoging.

2. Een geforceerde verdere verlaging van de werkgelegenheid in de landbouw — bijv. door verdere opvoering van de cultuurtechnische werken — is weinig zinvol. De overtollig wordende arbeid kan immers toch moeilijk afvloeien en het kapitaal kan bij de huidige kapitaalschaarste elders zeer rendabel worden aangewend.

3. Het is niet zeker of de landbouw ook in de toekomst de loonstijging — ten dele inflatoir van aard — kan opvangen door verdere opvoering van de produktiviteit. De mogelijkheden om in arbeidsintensieve bedrijfstakken de produktiviteit op te voeren, worden in het algemeen geringer geacht dan in kapitaalintensieve industrieën. De overheid kan hierover zelf meepraten, gezien de tariefverhogingen bij diverse overheidsdiensten en de voortdurende verhogingen van de ambtenarensalarissen (zonder een evenredige vermindering van het aantal ambtenaren!).

³⁾ Zie bijv. Willard W. Cochrane: „Farm prices; myth and reality” en Prof. Dr. J. Horring op het Landhuishoudkundig Congres in Groningen, november 1964.

⁴⁾ Bijv. jaarverslag L.-E.I. 1964, blz. 13.

Vreemde Eend

Als binnenhuisarchitect voel ik me in Economisch-Statistische Berichten niet helemaal op m'n gemak. Als medeadverteerders zie ik alleen maar bankinstellingen, verzekeringmaatschappijen, computervervaardigers en andere instellingen die zich zelfs in hun reclame van uiterst gedegen taal bedienen. Maar ik wil nu eenmaal u, directeuren, secretarissen, wetenschapsmensen van Nederlands vooraanstaande bedrijven het een en ander vertellen over de rol die uw zakelijk interieur speelt in uw leven en in de human en public relations. En men vertelt mij dat u dit blad frequent en met aandacht leest. Hier zult u mij dus elke maand met m'n cursiefje vinden.

Er is in de binnenhuisarchitectuur heel wat versleten pasmunt in omloop. Het is wonderlijk om te zien hoe veel ontwerpers een neurotische dwang bevangt als het gaat om directiekamers en representatieve ruimten. Stoelen worden onmiddellijk zetels, schoorstenen schouwen, tafels conferentietafels en bureaus een soort enge slagvelden. De oude regentengeest is misschien verre van de opdrachtgevers, maar hij is nog springlevend bij het gilde der woninginrichters. Ik vlei me dat ik die mentaliteit te boven ben. Voor mij is de kamer van een directeur of staffunctionaris een ruimte waarin hij 1. zelf in z'n eenige plezierig moet kunnen werken en zich thuis moet voelen en 2. met andere mensen over zijn werk moet kunnen praten. Dat principe hoop ik in de volgende afleveringen nog nader uit te werken.

Hans Greuter

Bureau voor binnenhuisarchitectuur
Herenstraat 11-13, Voorburg, Tel. (070) 863524
Willemstr. 23, Rijswijk (Z.H.), Tel. (070) 903354
(I.M.)

Ook kent elke industrie sectoren waar de produktiviteit slechts weinig stijgt en andere, waar de mogelijkheden welhaast onbeperkt lijken te zijn; toch profiteren alle werknemers op ongeveer gelijke wijze van de produktiviteitsverbetering. In het verleden is wat de landbouw aangaat reeds een zware wissel getrokken op de produktiviteitsverhoging. In elk geval constateren de recente L.-E.I.-rapporten in de melkveehouderij een zekere stagnatie in de produktiviteitstoename ⁵⁾.

Bij sommige produkten — afhankelijk van de marktstructuur — zal een stagnerende produktiviteitstoename automatisch kunnen leiden tot hogere marktprijzen; bij andere zal de overheid prijsverhogingen moeten toestaan.

4. Een deel van de produktiviteitsverbetering zou eigenlijk aangewend moeten worden om de sociale omstandigheden in de landbouw te verbeteren, bijv. door de werktijden in de melkveehouderij tot wat redelijker proporties terug te brengen en door een beperkte week-eind dienst en vakanties mogelijk te maken.

⁵⁾ Bijlagen bij verslagen no. 112 en 113.

5. De landbouw heeft sinds de oorlog een aanzienlijke inkomensachterstand opgelopen. Het is een onmogelijke eis om te verlangen, dat de landbouw deze achterstand op korte termijn wegwerkt via een extra produktiviteitsverhoging.

De *conclusie* uit het bovenstaande kan zijn, dat naast maatregelen ter bevordering van de produktiviteit, ook *prijsverhogingen* nodig zijn. Zoals deze nodig zijn gebleken bij overheidsbedrijven, en t.a.v. de huren, de marges van bakkers en melkslijters, en waar niet al. In de algemeen aanvaarde opvattingen betreffende een rechtvaardige inkomensverdeling is het niet aanvaardbaar dat een bevolkingsgroep duurzaam en belangrijk bij de rest van de samenleving achterblijft. Bij de huidige mogelijkheden van economische politiek en van marktinterventie in de landbouw is een betere beloning van de landbouwende bevolking technisch gezien ook wel uitvoerbaar. Hierbij kan men ervan verzekerd zijn dat, zowel door de volledige concurrentie die in de landbouw heerst als door de stimulerende maatregelen o.m. van de overheid, de produktiviteit in de landbouw zo veel als menselijkerwijs mogelijk is, zal blijven stijgen.

Natuurlijk kan men ook besluiten om de landbouw niet te laten delen in de stijgende welvaart, bijv. door voorrang te verlenen aan andere inkomensclaims. De landbouw is ten slotte maar een kleine, en niet al te hecht georganiseerde groep. Hoogstens zal dan het gevolg zijn dat er straks tien i.p.v. drie leden van de Boerenpartij in de Tweede Kamer zullen komen. Misschien is wel nodig een strijd voor sociale emancipatie van de boerenstand, zoals ook nodig was een strijd voor sociale emancipatie van de arbeidende klasse. Voorlopig vertrouwen wij er echter op, dat ook voor de landbouw gestreefd zal worden naar een redelijk aandeel in de stijgende welvaart.

Voor het voeren van een correct landbouwbeleid zal het dan wel goed zijn, dat er objectieve normen komen voor de vraag wat voor de landbouw een redelijk aandeel in de stijgende welvaart is. De vroeger gangbare formule was dat een redelijk inkomen genoten moest worden op een goed geleid, sociaal en economisch verantwoord bedrijf. Het Landbouw-Economisch Instituut droeg — „voor de toekomst willig blind” — het materiaal aan voor de beoordeling van de vraag wat van jaar tot jaar onder een redelijk inkomen moest worden verstaan. Maar de laatste jaren — na het vertrek van Minister Mansholt naar Brussel — is in toenemende mate aan deze normen getornd, wellicht mede om de Minister van Landbouw een grotere speelruimte te geven bij de vaststelling van de landbouwprijzen. Het Nederlandse landbouwbeleid dreigt hierdoor normloos te worden. Wellicht lost de E.E.G. de hier dreigende moeilijkheden op. In E.E.G.-verband wordt momenteel ook gezocht naar normen voor de vaststelling van redelijke landbouwprijzen. De directe invloed van de heer Mansholt ligt hier uiteraard wel voor de hand. In een recente O.E.C.D.-publicatie wordt eveneens een krachtig pleidooi gehouden voor het hanteren van objectieve criteria ⁶⁾.

Zowel in de E.E.G. als in de resterende jaren van nationaal beleid is toch het *minimum* dat gevraagd kan worden, dat op de goed geleide, sociaal en economisch verantwoorde bedrijven de boer een beloning ontvangt volgens de (lage) c.a.o.-tarieven voor de landbouw plus een zgn. bedrijfsleidersvergoeding. Aan deze norm voldeden volgens

⁶⁾ „Low incomes in agriculture; problems and policies”, 1965, blz. 37 e.v.

de georganiseerde landbouw de dit jaar genomen beslissingen t.a.v. de melkprijs lang niet.

Een ander punt is nog, dat de norm voor een goed geleid, sociaal en economisch verantwoord bedrijf in de loop der jaren zal verschuiven. Er zal dan begrip voor moeten zijn, dat oudere boeren deze verschuiving wel niet meer zullen kunnen volgen. Misschien verdient dan de oplossing die hiervoor in Zweden wordt gehanteerd, overweging. De kleine boerenbedrijven ontvangen in Zweden een speciale inkomenssteun, die niet geldt voor de opvolgers op de kleine bedrijven ⁷⁾. Op deze wijze wordt voorkomen, dat het kleine-boerenprobleem in de toekomst een te sterke invloed heeft op het prijsbeleid, terwijl eveneens wordt vermeden, dat de grote bedrijven — die hulp het minst nodig hebben — het meest profiteren van de landbouwpolitiek.

Hulp aan onderontwikkelde gebieden.

Het is mogelijk dat er in Europa bij een rechtvaardige landbouwpolitiek overschotten aan landbouwprodukten zullen komen. De ernst van het overschottenprobleem moet niet worden overdreven. Het gaat meestal om relatief kleine overschotten, die echter bij een vrije markt een zeer forse prijsdaling tot gevolg hebben. De kosten, verbonden aan de overproductie, zijn vaak niet groot. Overschotten aan zuivelprodukten bijv. kunnen ontstaan uit surplusvoorraden veevoer en overuren van de boer. Er is bovendien in de landbouw reservecapaciteit nodig, ten einde de natuurlijke fluctuaties in de produktie ten gevolge van het klimaat te kunnen opvangen. Ook buiten de landbouw vindt wel verspilling, onnodige produktie en overinvestering plaats, terwijl daar toch goede tot zeer goede inkomens worden genoten.

Van veel belang is echter vooral, dat eventuele landbouwoverschotten op verantwoorde wijze in de onderontwikkelde gebieden kunnen worden aangewend. Vele deskundigen van naam achten voor de komende jaren voedselzendingen naar de onderontwikkelde gebieden zelfs urgent, omdat de inheemse landbouw niet in staat zal zijn voldoende voedsel te produceren ⁸⁾. Gunnar Myrdal heeft dezer dagen gezegd, dat India, Pakistan, Turkije, Egypte en vele andere landen reeds lang door grote hongersnoden geteisterd zouden zijn, waarbij tienduizenden mensen zouden zijn omgekomen, als Amerika niet over zoveel landbouwoverschotten beschikte, die worden weggegeven.

Volgens Myrdal bestaat 2/3 van de Amerikaanse graanexport uit schenkingen aan noodlijdende landen en is het uiterst moeilijk in te zien hoe de wereld in de komende paar jaar gespaard kan worden voor een catastrofaal voedseltekort. Wanneer de hongersnood eenmaal een feit is geworden dan zal er een internationaal ontoelaatbare situatie ontstaan. De rijke landen zullen hun verantwoordelijkheid niet uit de weg kunnen gaan en zullen alle mogelijke hulp moeten verlenen, aldus Myrdal. Ook de directeur van de Voedsel- en Landbouworganisatie van de V.N. heeft gewaarschuwd, dat wij met de voedselvoorziening de komende 35 jaar een uitermate kritieke periode tegemoet gaan. De wereld zou op de drempel staan van de grootste hongersnood van de wereldgeschiedenis.

⁷⁾ „Indrukken van de landbouw in een welvaartsstaat”, opgenomen in de serie „Bedrijfsystemen in de landbouw”, no. 13.

⁸⁾ Een goed overzicht van de problematiek is te vinden in een recent artikel van Prof. Dr. W. Brand, opgenomen in „Wereld-in-Formatie”, jrg. 1965, no. 1.

In een recente studie van Fritz Baade⁹⁾ wordt het volgende over India geschreven: India had aan het eind van het eerste vijfjarenplan een tekort aan voedsel van 1 mln. ton graanwaarde. Dit tekort werd door een Amerikaanse schenking gedekt. Tijdens de duur van het tweede vijfjarenplan wilde men dit tekort wegwerken. Dit doel bleek niet bereikbaar, en aan het eind van het tweede vijfjarenplan was het tekort 4 mln. ton, dus 4 maal zo groot. Toen werd bepaald, dat dit tekort tijdens het derde vijfjarenplan zou moeten worden ingelopen. Nu, na drie oogsten tijdens dit derde plan, staat wel vast dat dit doel niet wordt bereikt. Het tekort zal aan het eind van dit vijfjarenplan weer tot het 4-voudige, zo niet 5-voudige, dus tot 16 à 20 mln. ton graanwaarde zijn gestegen. Indien geen voedsel wordt gestuurd door het Westen, zullen miljoenen mensen in India letterlijk verhongeren.

Een zekere overproduktie in de landbouw is niet zo erg. Want als het Westen zelf geen hinderlijke overschotten heeft, zal het er maar moeilijk toe overgaan op grote schaal voedsel naar de onderontwikkelde gebieden te sturen. Eerst moet het zelf genoeg voedsel hebben, voor een ander aan de beurt komt. Amerika zou er waarschijnlijk nauwelijks over hebben gedacht voedsel naar Azië en Afrika te sturen als het geen overschotten had gehad. Nederland heeft alleen heel even over voedselhulp gedacht, toen het zelf in 1962 met omvangrijke zuivelsurplussen zat.

De bestrijding van honger heeft om velerlei redenen een hoge prioriteit, hoger dan de produktie van veel welvaartsartikelen. De enige wijze waarop het Westen in dezen wat kan gaan doen, is door onbedoeld de landbouw maar wat teveel te laten produceren. Op te merken valt nog, dat voedselzendingen in de onderontwikkelde landen ten dele de rol van kapitaalzendingen kunnen vervullen. Het Marshall-plan bestond ten dele uit voedselzendingen. Uit de zgn. tegenwaarderekeningen zijn toendertijd veel uitgaven gefinancierd.

Afvloeiing van boeren.

Het zal verder goed zijn dat de afvloeiing van boeren op basis van vrijwilligheid wordt bevorderd. In verschillende landen, bijv. Engeland, Nederland, Frankrijk, Ierland en Duitsland, worden maatregelen in deze richting genomen of wordt overwogen hiertoe over te gaan. De sociale immobiliteit van de boeren is een belangrijke oorzaak van de landbouwmoeilijkheden. Eerder schreven wij dat er geen landbouwprobleem zou zijn indien de boeren even vlot van beroep zouden kunnen wisselen als sommigen buiten de landbouw van betrekking. Een grotere arbeidsmobiliteit maakt ook de boeren zelf minder kwetsbaar voor de ongunst der tijden. Er is bovendien overal in de samenleving een tendens naar grotere eenheden. Ook zijn er voor de landbouw momenteel machines beschikbaar, die rendabeler op grote dan op kleine bedrijven kunnen worden aangewend. Evenwel zijn er geen gegevens die erop wijzen dat het kostprijsvoordeel van de grote bedrijven, zoal aanwezig, belangrijk is. In elk geval is zij voor de nationale economie als geheel te verwaarlozen. Zelfs bij een aanzienlijke bedrijfsvergroting — die zeer vele jaren zou vergen — is hoogstens een kostprijsdaling van 10 à 15 pCt. mogelijk¹⁰⁾. Maar lagere schattingen hebben wellicht meer recht van bestaan. Er zal bovendien wel geen bedrijfstak zijn waar een algehele reorganisatie niet zal

leiden tot een kostprijsdaling. Waar het hier om gaat is dat een afvloeiing uit de landbouw en een vergroting van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte een goede markt- en prijspolitiek niet in de weg mag staan. Overal is in het economisch leven wel een en ander te saneren, zonder dat dit buiten de landbouw een beletsel is voor het behalen van goede tot zeer goede inkomens.

Voor het bevorderen van de afvloeiing van boeren zijn de activiteiten van het Fonds Ontwikkeling en Sanering een goed begin. Het betreft hier — tot dusver — oudere boeren, die als het ware vervroegd met pensioen kunnen gaan. Dit Fonds kan voor oudere boeren, voor wie door omstandigheden de uitoefening van het boerenbedrijf een zware last is geworden — bijv. omdat zij lichamelijk de zware arbeid niet meer aankunnen —, een uitkomst zijn. Wel grijpt men hier ten dele vooruit op een afvloeiing die anders wellicht over enige jaren vanzelf zou plaatsvinden. Mogelijk kunnen de activiteiten van het Fonds Ontwikkeling en Sanering uitgebreid worden tot jonge boeren.

De huidige algemene faciliteiten voor omscholing vanwege het Ministerie van Sociale Zaken functioneren voor de landbouw nauwelijks of in het geheel niet. Het onttrekt zich aan onze beoordeling of dit komt omdat ze onvoldoende bekend zijn of omdat ze niet geschikt zijn voor de landbouw. Indien het laatste het geval zou zijn, zouden er misschien voor de landbouw ruime omscholingsfaciliteiten kunnen komen, gekoppeld aan activiteiten van het Fonds Ontwikkeling en Sanering. Er zijn jonge boeren die het danig tegengevallen is boer in de welvaartsstaat te moeten zijn. Deze zouden nog wel van beroep willen veranderen, maar passen er voor als ongeschoolde arbeider in de industrie te verdwijnen. Misschien zou ook een studie waardevol zijn omtrent de vraag voor welke beroepen buiten de landbouw de boer, eventueel na herscholing, relatief gezien het meest geschikt is. Ook bij de opleiding op de landbouwscholen zou wellicht meer rekening kunnen worden gehouden met de noodzaak later nog van beroep te moeten veranderen.

Besluit.

Dit artikel is een pleidooi geworden voor een landbouwpolitiek waarbij de mens centraal staat. Het boerenleven houdt een hard bestaan in en het inkomensniveau ligt vaak nog beneden dat van het reeds niet hoge niveau van een landarbeider. Een oplossing van de landbouwproblemen, waarbij alleen maar wordt verwezen naar een verdere opvoering van de produktiviteit, afvloeiing van boeren, meer werk en meer koeien per man e.d., veroordeelt de landbouw voor de eerstkomende tijd tot blijvende armoede. Er is een duidelijke correctie nodig in de inkomensverdeling ten gunste van de landbouw. Dat op deze wijze tegelijk een bijdrage kan worden geleverd voor de bestrijding van de honger in de onderontwikkelde gebieden is een voordeel van veel waarde. Het gaat bij de landbouwpolitiek om de kwaliteit van de samenleving. Mededogen met het lot van de boer — en wat minder neo-kapitalistische ideologie — zou in het algemeen de landbouwpolitiek geen kwaad doen.

Leiderdorp.

Drs. H. SCHELHAAS.

¹⁰⁾ Zie hiervoor o.a. Prof. Dr. J. Horring in „De Economist” van december 1964. Het betreft hier bovendien een kostprijsdaling van grondstoffen, waarvan de prijzen in verweg de meeste gevallen minder dan 50 pCt. van de prijs van het eindproduct uitmaken. Gelijk bekend zijn de verwerkings- en detailhandelsmarges voor landbouwprodukten uiterst star. Meestal hebben ze een hardnekkige neiging tot stijgen.

⁹⁾ Zie Fritz Baade in een artikel in „Aussenpolitik”, jrg. 15, 1964, en overgenomen in „Wereld-in-Formatie”, jrg. 1964, no. 4.

Fundamentele oorzaken van verschil in economische groei

In welke richting zullen we voor de westerse industrielanden waarschijnlijk de belangrijkste oorzaken van de opvallende verschillen in economisch groeitempo tussen de vóór- en de na-oorlogsperiode zowel als — wat de laatste betreft — tussen deze landen onderling, moeten zoeken? Op deze vraag zullen we in dit artikel een antwoord trachten te vinden.

Omvang en produktiviteit van de investeringen.

Wanneer we de jaarlijkse toeneming van het reëel bruto nationaal produkt van een land delen door zijn jaarlijkse investeringsomvang verkrijgen we de toeneming van de nationale produktie per eenheid investering. We krijgen uiteraard dezelfde uitkomst indien we beide bedragen uitdrukken in een percentage van het bruto nationaal produkt, m.a.w., wanneer we het jaarlijks groeipercentage delen door de investeringsquote. De verkregen uitkomst kunnen we de „investeringsproduktiviteit” noemen¹⁾. De economische groeivoet vormt dan het produkt van de investeringsquote en de „investeringsproduktiviteit”.

Deze „investeringsproduktiviteit” omvat dus de gezamenlijke invloed op de economische groei van alle factoren, behalve de omvang van de investeringsquote zelf. De bedoelde factoren zijn allereerst de kwaliteit van de investeringen — de technische vooruitgang in de investeringen geïncorporeerd — en, gedeeltelijk daarmee samenhangend, de richting waarin ze plaats hebben — in stagnerende of florerende bedrijfstakken, in industriële uitrusting of in huizenbouw en infrastructuur —. Tevens omvat de „investeringsproduktiviteit”, aldus gedefinieerd, echter de invloed op de economische groei van verandering in omvang, kwaliteit en aanwendingsrichting van de arbeidsinzet.

De naaste oorzaken van de versnelde na-oorlogse economische groei.

Dank zij Maddison²⁾ beschikken we voor een zestal Westeuropese industrielanden: Zweden, Noorwegen, Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, West-Duitsland en Italië, alsmede voor de Verenigde Staten, over vooroorlogse cijfers betreffende o.m. het reëel bruto nationaal produkt en de bruto investeringen in vaste activa. Met behulp van deze cijfers kunnen we de ontwikkeling gedurende de laatste 12 jaren vergelijken met die gedurende de laatste 12 vooroorlogse jaren. Beide perioden zijn even ver van de eraan voorafgaande oorlog verwijderd; de laatstgenoemde periode omvat de hausse van de laatste jaren twintig, de depressie van de eerste helft der jaren dertig en het herstel van de latere jaren dertig, zodat zij waarschijnlijk een tamelijk representatief beeld geeft van de vooroorlogse economische ontwikkeling.

Het gemiddeld jaarlijks groeipercentage³⁾ van de zeven

¹⁾ D.i. dus de reciproke van de marginale kapitaalcoëfficiënt.

²⁾ A. Maddison: „Economic Growth in the West”, New York 1964.

³⁾ Om de uitkomst niet te sterk door een enkel land te laten beïnvloeden, werken we met ongewogen gemiddelden.

landen bedroeg in de vooroorlogse periode 2,4, in de na-oorlogse 4,3, de bruto investeringsquote in vaste activa resp. 13,2 pCt. en 20,3 pCt. en de gemiddelde „investeringsproduktiviteit” resp. 0,18 en 0,22. De laatste cijfers betekenen dus dat met een bruto investeringsquote van 1 pCt., gemiddeld voor de zeven landen, een groeivoet van 0,18 pCt. in de vooroorlogse en van 0,22 pCt. in de na-oorlogse periode gepaard ging. De stijging van het economisch groeitempo met ca. 80 pCt. vergeleken met voor de oorlog, is derhalve de resultante van een stijging van de bruto investeringsquote met ca. 54 pCt. en van de „investeringsproduktiviteit” met ca. 22 pCt. Uit deze cijfers blijkt dat in de na-oorlogse groeiversnelling in eerste instantie de vergroting van de omvang der investeringen een dominerende rol heeft gespeeld.

De naaste oorzaken van de na-oorlogse groeiverschillen.

De analyse van de na-oorlogse verschillen in groeitempo tussen de westerse industrielanden onderling zal op analoge wijze geschieden. We zullen daartoe — eveneens voor de laatste 12 jaren — de vier snelst groeiende landen: West-Duitsland, Italië, Oostenrijk en Zwitserland, vergelijken met de vier „langzaamste groeiers”: Ierland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en België. Het — wederom ongewogen — gemiddeld jaarlijks groeitempo van de eerstgenoemde groep landen bedroeg in de afgelopen 12 jaren 5,8 pCt., van de laatstgenoemde 2,8 pCt. De netto investeringsquote⁴⁾ in vaste activa bedroeg voor beide groepen van landen gemiddeld resp. 12,6 pCt. en 8,3 pCt. en de gemiddelde netto „investeringsproduktiviteit” resp. 0,46 en 0,34.

Het gemiddeld ruim 100 pCt. hogere groeitempo van de snel groeiende landen, vergeleken met de langzaam groeiende, is dus de resultante van een gemiddeld ca. 52 pCt. hogere netto investeringsquote en een gemiddeld ca. 35 pCt. hogere netto „investeringsproduktiviteit” in eerstgenoemde groep. Ofschoon iets minder sprekend dan bij de historische vergelijking, komt ~~dit~~ ~~ook~~ ~~hier~~ in eerste instantie aan de grotere omvang van de investeringen de belangrijkste rol in de verklaring van het verschil in economisch groeitempo toe.

Nu is de tot nu toe gegeven analyse uiteraard nog verre van volledig. De investeringsquote vormt immers — althans wat betreft de private investeringen — evenals trouwens een belangrijk deel van de „investeringsproduktiviteit” nog slechts een „causa proxima” en geenszins een „causa prima” van economische groei. We zullen daarom in het volgende onze analyse iets vollediger trachten te maken.

⁴⁾ De vergelijking van netto investeringsquota verdient de voorkeur boven die van bruto investeringsquota, omdat de „produktiviteit” van netto investeringen — die immers een toevoeging aan de kapitaalvoorraad inhouden — uiteraard hoger ligt dan die van vervangingsinvesteringen, terwijl de verhouding tussen beide niet voor alle landen dezelfde is. Met name voor landen die weinig investeren zal veelal het aandeel van de vervangingsinvesteringen in het totaal hoger liggen dan voor landen met een hoog investeringsniveau. Voor de vooroorlogse periode zijn geen netto investeringscijfers bekend.

De particuliere netto investeringsquote; determinanten op lange termijn.

Een groot aantal factoren, waartussen bovendien gecompliceerde onderlinge relaties bestaan, is bepalend voor de omvang op langere termijn van de particuliere netto investeringsquote. We zullen trachten enige stiling aan te brengen.

De particuliere investeringsquote wordt voor een groot deel bepaald door de bij het gezamenlijke bedrijfsleven, bij een gegeven omvang van de totale produktie, bestaande investeringsneiging. Deze neiging zal groter zijn naarmate de winstverwachtingen bij de ondernemers hoger zijn gespannen, winstverwachtingen die op hun beurt afhankelijk zijn van verwachte afzet en winstmarge. De keten van oorzaak en gevolg nog iets verder vervolgend, stuiten we, wat de afzetverwachting betreft, op het tempo van de economische groei, waarmee één cirkel gesloten is: de omvang van de particuliere netto investeringsquote hangt in de allereerste plaats van het tempo van de economische groei zelf af.

De winstmarge kunnen we, landelijk gezien, herleiden tot het vermogen succesvol te concurreren op de wereldmarkt, respectievelijk met geïmporteerde goederen op de binnenlandse markt. Doordat een grote concurrentiekracht de investeringslust stimuleert, terwijl een zwakke concurrentiepositie haar afremt, hebben beide de neiging zichzelf in stand te houden. Immers, een gunstige concurrentiepositie bevordert via hogere investeringen de arbeidsproductiviteit en daardoor weer de concurrentiekracht, terwijl voor een zwakke concurrentiepositie het omgekeerde geldt.

Dit gaat uiteraard slechts op zolang in de veel investerende, snel groeiende landen de loonontwikkeling de produktiviteitsstijging niet overcompenseert of in de weinig investerende, langzaam groeiende landen de vicieuze cirkel niet, hetzij door een wisselkoersaanpassing, hetzij door een restrictieve loonpolitiek, doorbroken wordt. Zolang dit niet gebeurt dreigen de landen met geringe concurrentiekracht bovendien in periodieke betalingsbalansmoeilijkheden te geraken, welke de overheid telkens dwingen tot een restrictieve economische politiek, waardoor het befaamde „stop and go“-mechanisme ontstaat; dat de investeringslust nog verder afremt. Voor de winstverwachtingen van het bedrijfsleven speelt namelijk niet slechts de hoogte, maar vooral ook de stabiliteit van de afzetontwikkeling een rol.

Hierdoor kan naast het niveau van de economische groei als uiterst belangrijke determinant op lange termijn van de particuliere netto investeringsquote worden genoemd de amplitude van de fluctuaties op korte termijn in deze groei, m.a.w. de intensiteit van de conjunctuur-

beweging. Deze wordt — voor landen die in sterke mate van internationale handel afhankelijk zijn, gegeven de internationale concurrentiekracht van het land, op haar beurt mede afhankelijk van een juiste wisselkoersfixatie — vooral bepaald door de kwaliteit van de daar gevoerde conjunctuurpolitiek, die zorg moet dragen voor een zoveel mogelijk constante vraagdruk van voldoende omvang. Hiermee komen we op het terrein van de economische politiek, op welk terrein zich ook de volgende determinant van de particuliere netto investeringsquote bevindt, nl. de in het betreffende land en tijdsbestek gevoerde investeringspolitiek. De hier genoemde factoren kunnen van land tot land en van periode tot periode grote verschillen vertonen; dat geldt wel in het bijzonder voor de conjunctuurfactor. In een opstel over ontwikkelingen op lange termijn moet de intensiteit van de conjunctuurbeweging als een datum worden beschouwd.

Het is duidelijk dat voor die landen, die voor een belangrijk deel van hun nationale produktie op export zijn aangewezen, de economische groei van hun voornaamste afzetlanden evenzeer van invloed is op de investeringsneiging. Het is voornamelijk langs deze weg, dat de economische groeitempi van landen, die nauwe economische relaties met elkaar onderhouden resp. aanknopen, elkaar in gunstige of ongunstige zin beïnvloeden. De intensiteit van deze onderlinge beïnvloeding zal ook van periode tot periode verschillen. Zij zal het grootst zijn in een tijdsbestek met een intensief internationaal economisch verkeer.

Het voorgaande samenvattend, kan dus worden gesteld dat naast het tempo van de economische groei zelf, vooral de stabiliteit van dit tempo — voor een groot deel afhankelijk van de kwaliteit der vigerende conjunctuurpolitiek — bepalend is voor de omvang van de particuliere netto investeringsquote. Doordat een snelle en een stabiele groei beide de investeringen en via deze de arbeidsproductiviteit verhogen, hebben zij tevens een gunstige invloed op het concurrentievermogen. Deze laatste factor — voor het overige bepaald door de hoogte van de wisselkoers en de gevoerde loonpolitiek — is almede van invloed op de omvang der particuliere investeringsquote. Anderzijds belemmert een zwakke concurrentiepositie, voor landen die in sterke mate van internationaal economisch verkeer afhankelijk zijn, in hoge mate het voeren van een adequate conjunctuurpolitiek. Een en ander brengt met zich dat voor dergelijke landen relatief sterke conjunctuurschommelingen en een slechte concurrentiepositie meestal samen vallen.

Met het bovenstaande zijn wellicht de belangrijkste determinanten op lange termijn van de particuliere netto investeringsquote genoemd. Zij kunnen worden beschouwd als primaire componenten van het economisch groeitempo.

(I. M.)

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie“, Postbus 617, Den Haag

Er zijn echter nog een tweetal componenten van de „investeringsproductiviteit”, met name de toeneming van de actieve beroepsbevolking en het tempo van de vooruitgang in technische kennis, welke op de omvang van de investeringsquote een directe invloed kunnen uitoefenen. De eerste via de zgn. breedte-investeringen, de tweede via de zgn. diepte-investeringen alsmede door het scheppen van nieuwe consumptiegoederen.

Inderdaad blijkt de toeneming van de actieve beroepsbevolking voor de door ons beschouwde landen gemiddeld — doch geenszins voor elk land afzonderlijk — in de naoorlogsperiode iets sterker te zijn geweest dan voor de oorlog. Dit is voornamelijk een gevolg van de toenemende vrouwenarbeid in vrijwel alle landen en de afnemende structurele werkloosheid in een deel van hen, in de naoorlogsperiode. Deze factoren kunnen evenwel bezwaarlijk als primaire oorzaken van economische groei worden beschouwd. Beide worden immers in sterke mate bepaald door de welvaartsstijging en dus door de economische groei zelf. De stijgende welvaart opent de mogelijkheid, door een vrouwelijke toevoeging aan het gezinsinkomen, duurzame consumptiegoederen en andere luxe artikelen te verwerven, terwijl een voortgezette expansie, via een stijgende vraag naar arbeid, de structurele werkloosheid op de lange termijn zal doen verminderen.

Wat het tempo van de vooruitgang in de techniek betreft, dat waarschijnlijk inderdaad na de oorlog hoger ligt dan daarvoor, recente Amerikaanse onderzoeken ⁵⁾ maken het waarschijnlijk dat deze factor evenmin een primaire oorzaak van economische groei vormt, doch dat integendeel de nieuwe uitvindingen tot op grote hoogte door de expansie van de vraag, d.w.z. door het economisch groeitempo zelf, worden bepaald.

Het tussen de twee bovengenoemde groepen landen onderling bestaande verschil in de mate van toeneming van de actieve bevolking — ook hier is deze toeneming bij de „snelle groeiers” gemiddeld, zij het eveneens niet voor elk land afzonderlijk, groter dan bij de achterblijvers — moet vooral aan een verschil in netto migratie worden toegeschreven. Ook dit migratiesaldo is echter in het algemeen weer niet onafhankelijk van het tempo van de economische groei zelf. Een snelle economische expansie bevordert immigratie, een langzame emigratie. Een sprekend voorbeeld van het laatste vormt wel het stagnerende Ierland, waar als gevolg van het grote emigratiesaldo de totale bevolking zelfs aanzienlijk terugloopt. Italië vormt hier slechts schijnbaar een uitzondering. In zeker opzicht valt dit land in twee zeer verschillende delen uiteen en alleen het achterblijvende zuiden levert het emigratiesaldo op.

Het tempo waarin de technische kennis vooruitgaat zal tussen de westerse industrielanden onderling uiteraard nauwelijks verschil vertonen. Het verschil in technische vooruitgang tussen deze landen zal dan ook waarschijnlijk voornamelijk een kwestie zijn van het tempo, waarin de

kapitaalvoorraad wordt verjongd en dit hangt weer voornamelijk af van de omvang van de bruto investeringen, waarin deze technische vooruitgang is geïncorporeerd. Onze conclusie uit het bovenstaande is tevens, dat verschil in „investeringsproductiviteit”, uit hoofde van de beide bovengenoemde componenten, goeddeels geen zelfstandige bijdrage tot verschil in economisch groeitempo levert.

Conclusies.

Indien het voorgaande betoog in essentie juist is, dan komt — voor de westerse industrielanden — in de verklaring van verschil in tempo van economische groei aan verschil in stabiliteit van deze groei, werkzaam via de omvang van de investeringsquote, waarschijnlijk een dominerende rol toe. Deze stabiliteit is enerzijds afhankelijk van de kwaliteit der gevoerde conjunctuurpolitiek, anderzijds van de mogelijkheden welke de concurrentiepositie een dergelijke politiek biedt.

De bovenstaande stelling geldt zowel bij een vergelijking van de vooroorlogse met de na-oorlogse ontwikkeling als — zij het in iets minder sprekende mate — bij een na-oorlogse vergelijking tussen de landen onderling. Wat het eerste betreft, inderdaad is de intensiteit van de conjunctuurbeweging voor alle onderzochte landen na de oorlog slechts een fractie van de vooroorlogse. Dit zal goeddeels moeten worden toegeschreven aan de sterk geavanceerde conjunctuurpolitiek en aan de zgn. „built-in stabilizers” in de sociaal-economische structuur, die tezamen voor een redelijk constante druk, of liever trekkracht, van een voldoende omvangrijke vraag zorgen. In dit licht gezien, kan de huidige veeleer dan de vooroorlogse ontwikkeling, met haar voortdurende onderbrekingen, nu als normaal worden beschouwd.

Wat betreft de tweede vergelijking, het blijken inderdaad de vier langzaamst groeiende landen te zijn, die nog duidelijke rudimenten van het klassieke conjunctuurpatroon vertonen, terwijl deze bij de vier snelst groeiende landen praktisch totaal zijn verdwenen. Voor de Verenigde Staten is dit waarschijnlijk voor een groot deel het gevolg van het daar, als gevolg van het „idee fixe van het balanced budget”, tot voor kort ontbreken van een geheel adequate conjunctuurpolitiek ⁶⁾. Voor het Verenigd Koninkrijk zal vooral de zwakke concurrentiepositie een belangrijke rol spelen. Juist het reeds gesignaleerde vicieuze karakter van het door geringe concurrentiekracht veroorzaakte „stop and go”-mechanisme, gepaard met de veelal grote weerstanden tegen een aanpassing van looneisen aan een langzame stijging van de arbeidsproductiviteit, blijkt hier de grote betekenis van een juiste wisselkoersfixatie.

Het voorgaande wordt grafisch geïllustreerd, wanneer we het verloop op de lange termijn van het reëel bruto nationaal produkt in beeld brengen, enerzijds voor de vóór- en de na-oorlogsperiode en anderzijds voor de verschillende landen. In beide gevallen zien we dat de curve, die dit verloop weergeeft, steiler is naarmate zij minder oscilleert.

⁵⁾ „Economic Sources of Inventive Activity” door J. Schmookler in „The Journal of Economic History” van maart 1962.

⁶⁾ Zie „Een Amerikaanse les” door Drs. M. Hart in „E.-S.B.” van 27 mei 1964.

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Slotopmerkingen.

Wellicht ten overvloede zij hier opgemerkt dat de gegeven uiteenzetting geenszins volledigheid pretendeert. Zij poogt slechts voor de meest sprekende verschillen in economisch groeitempo van de westerse industrielanden een verklaring te vinden en stelt daartoe de voor- en de na-oorlogse ontwikkeling en die van de „koplappers” en de achterblijvers tegenover elkaar. Voor de minder sprekende verschillen in na-oorlogs groeitempo tussen de Westeuropese landen, zullen tevens andere verklaringsgronden moeten worden aangevoerd. Men denke bijv. aan ons eigen land, dat, gezien de omvang van zijn investeringen, over de na-oorlogse periode toch wel een teleurstellende economische groei vertoont. Hiervoor moge worden verwezen naar het artikel van Drs. J. N. F. Bakker over „De produktiviteit van de Nederlandse economie” ⁷⁾

⁷⁾ In „E.-S.B.” van 23 juni 1965.

die met name op de te onzent gevoerde loonpolitiek wijst.

Ofschoon de bruto investering het medium vormt, met behulp waarvan de technische vooruitgang wordt geëffectueerd, betekent dit nog niet dat in de bruto investering de allerlaatste technische vindingen altijd worden toegepast. In feite is dit misschien slechts zelden het geval. De mate, waarin de bruto investeringen de nieuwste arbeidsbesparende techniek incorporeren, hangt o.m. af van het reële loonpeil en daardoor mede van de gevoerde loonpolitiek. Hoewel enerzijds te hoge lonen de omvang van de investeringen reduceren doordat ze 's lands concurrentievermogen aantasten, zullen anderzijds relatief hoge lonen de kwaliteit van de investeringen, in de bovenbedoelde zin, stimuleren. Misschien is juist hier dus een politiek van „brinkmanship” de beste.

N.E.I.

R. IWEMA.

AANTEKENINGEN

Macro-economische verkenning voor 1966

Tegelijk met de indiening van de Rijksbegroting voor 1966 is de „Macro-economische verkenning voor 1966” verschenen. Aan deze verkenning, opgesteld onder verantwoordelijkheid van het Centraal Planbureau, is het volgende ontleend.

De economische ontwikkeling in 1965.

Uitvoer.

Mede onder invloed van het verloop van de buitenlandse conjunctuur zal het volume van de Nederlandse uitvoer in 1965 een stijging te zien geven van naar raming 10 pCt. Daarbij stijgt het uitvoerprijspeil van fabrikaten met 1 à 1,5 pCt., terwijl voor de agrarische exportprodukten waarschijnlijk een lichte prijsdaling optreedt.

Lonen en prijzen.

Waarschijnlijk zal de gemiddelde loonsom per werknemer in de bedrijvensector in 1965 met ca. 11 pCt. stijgen. Deze stijging is het resultaat van: 2 pCt. overloop uit 1964; 2 pCt. compensatie voor de A.O.W./A.W.W.-premie per 1 januari 1965; 2 pCt. uitkering ineens (tweemaal 1 pCt. in de loop van 1965); 2 pCt. incidentele loonstijging en 3 à 3,5 pCt. wegens individuele contractsherzieningen (deze bedroegen gemiddeld ca. 4 pCt., maar gingen niet alle op 1 januari in). De sociale lasten van de werkgevers ten slotte dalen met ongeveer 0,25 pCt.

Als gevolg van de voortdurende verhoging van het loonpeil blijven de binnenlandse prijzen aan een opwaartse druk onderhevig. De stijging van de kosten van levensonderhoud wordt thans geschat op 5 pCt., dat is 0,5 pCt. meer dan in het Plan. Dit extra accres is een gevolg van de inmiddels overeengekomen uitkeringen-ineens en van de ongewoon hoge prijzen van aardappelen, groenten en fruit in de zomermaanden.

Binnenlandse bestedingen.

Het volume van de particuliere consumptie zal naar raming met 6,5 pCt. toenemen. Dit cijfer is aan de hoge kant omdat waarschijnlijk zal worden geanticipeerd op prijsstijgingen begin 1966.

De bedrijfsinvesteringen in vaste activa zullen naar volume een stijging van naar schatting 5 pCt. te zien geven. Exclusief woningen zal dit percentage ca. 3,5 bedragen. De stijging bij de bedrijfsgebouwen zal vermoedelijk slechts 2 pCt. zijn.

Met betrekking tot de voorraadvorming is een bedrag van f. 0,5 mrd. geraamd, hetgeen ten opzichte van het cijfer voor 1964 ad f. 1,9 mrd. een zeer aanzienlijke daling betekent.

De materiële overheidsconsumptie en de overheidsinvesteringen zullen naar schatting volumetoenemingen van resp. 4 pCt. en 7 pCt. vertonen.

Productie en arbeidsmarkt.

De sterke stijging van de binnen- en buitenlandse afzet stimuleert vanzelfsprekend de produktie en houdt de spanning op de arbeidsmarkt in stand.

Waarschijnlijk zal de industriële produktie een toeneming te zien geven van 6 à 6,5 pCt. Voor de bedrijvensector als geheel is de produktietoename op ruim 5 pCt. geraamd, waarbij er rekening mee is gehouden dat de landbouwproduktie als gevolg van het verschil in weersomstandigheden ca. 5 pCt. lager zal liggen dan in 1964.

Inclusief de zelfstandigen neemt het aantal werkenden in de bedrijvensector met bijna 1,5 pCt. toe. Er treedt dan een stijging van de arbeidsproduktiviteit met een kleine 4 pCt. op, en een arbeidskostenstijging van ca. 7 pCt. Na een lichte tendentie tot ontspanning op de arbeidsmarkt in het najaar van 1964 en het voorjaar van 1965, blijkt uit de laatst beschikbare gegevens geen duidelijke voortzetting van deze ontwikkeling meer.

Invoer, betalingsbalans en monetaire ontwikkeling.

De invoer zal naar volume toenemen met ca. 4,5 pCt., naar waarde met ca. 5 pCt. Door de aanmerkelijk sterkere groei van de uitvoer, daalt het tekort op de handelsbalans van meer dan f. 4 mrd. in 1964 tot ruim f. 3 mrd. in 1965. Waarschijnlijk neemt bovendien het diensten- en inkomensoverschot verder toe. De betalingsbalans op lopende reke-

ning zal dan met ca. f. 1,25 mrd. kunnen verbeteren en in 1965 weer een overschot van f. 0,5 mrd. kunnen aanwijzen. Deze gunstige uitkomst staat in verband met de relatief geringe voorraadvorming. Het voor het jaar als geheel geraamde overschot was in de eerste helft van het jaar reeds ruimschoots bereikt. Over de tweede helft van 1965 zal het betalingsbalanssaldo aanmerkelijk minder gunstig zijn. Wordt dit niet door kapitaal invoer gecompenseerd dan ligt een verdere monetaire verkrapping in de lijn der verwachting.

Verkenning van 1966.

Uitgangspunten.

De toeneming van het *wereldhandelsvolume*, gewogen naar het Nederlandse afzetpatroon, wordt evenals voor 1965 op 7 pCt. geraamd. Het prijspeil van door Nederland ingevoerde goederen zal naar schatting 1 pCt. lager komen te liggen.

Wat de *loonontwikkeling* betreft leek het wenselijk thans een enigszins andere benadering te volgen dan in de voorgaande jaren is geschied.

Overeenkomstig de wens van de regering dient, nu de loonvorming in eerste instantie een aangelegenheid is waaromtrent sociale partners hebben te beslissen, een loonraming aan de „Macro-economische verkenning” ten grondslag te liggen, die een neutraal karakter heeft. Daartoe kan men zich op de samenhang baseren welke voor langere perioden in het verleden kon worden geconstateerd tussen de loonvoet en de overige macro-economische variabelen, dan wel op een paralleliteit tussen reële lonen en arbeidsproductiviteit. De loonvoet is in deze verkenningen daardoor van een „gegeven” tot een „endogene”, d.i. een afhankelijke variabele, geworden die slechts in samenhang met de overige economische grootheden kan worden verklaard.

Een op dergelijke wijze geraamde loonvoet is intussen niet normatief voor het te voeren beleid. Het is zeer wel denkbaar dat uit een oogpunt van werkgelegenheid, prijspeil, betalingsbalanspositie, economische groei of inkomensverdeling een andere loonvoet te verkiezen ware.

De *materiële consumptie van de overheid* zal in volume vermoedelijk ongeveer even snel stijgen als in 1965 (4 pCt.). Bij de *overheidsinvesteringen* is uitgegaan van een aanzienlijk grotere toeneming (13 pCt.).

De *fiscale maatregelen* zijn in 1966 van groot gewicht. Zij leiden er uiteindelijk toe dat ca. f. 300 mln. minder aan directe belastingen en op jaarbasis ca. f. 750 mln. meer aan indirecte belastingen zal worden opgebracht dan onder de oude tarieven het geval zou zijn geweest.

Vanzelfsprekend leidt de verhoging van de indirecte belastingen tot een toeneming van het *prijspeil*. Hetzelfde geldt voor de per 1 januari 1966 voorgenomen huurverhoging. Voor het overige is aangenomen dat de bestaande regels van het prijsbeleid onverminderd van kracht blijven.

Het volume van de *woningbouw* neemt met ca. 7 pCt. toe ten opzichte van het door weersinvloeden begunstigde niveau van 1965. Ook de *investeringen van (semi-) overheidsbedrijven* in de openbaar nut-, verkeers- en vervoerssectoren vertonen een verdere toeneming ten opzichte van het reeds bereikte hoge niveau.

Het *produktiepotentieel* neemt in 1966 wederom aanzienlijk toe.

Resultaten.

De belangrijke impulsen in 1966 zullen de *productie* op-

nieuw krachtig stimuleren. De voortdurende stijging van het Nederlands loonniveau ten opzichte van dat in het buitenland levert blijkens de ervaring uit de recente jaren hier-tegenover tot nu toe nog geen groot tegenwicht. Voor de industrie is de stijging van de productie geschat op 7 à 8 pCt. Vooral door een gunstiger ontwikkeling in de landbouw komt de stijging van de productie in de bedrijvensector in 1966 naar schatting ca. 1 pCt. hoger uit dan in 1965, en wel op ruim 6 pCt. Zulks impliceert een toeneming van het bruto nationaal produkt met ca. 5,5 pCt.

Onder deze omstandigheden valt ook voor 1966 geen verruiming van betekenis op de *arbeidsmarkt* te verwachten. Gezien ook de toeneming van het totaal aantal werkenden betekenen de bovengenoemde schattingen een stijging van de *arbeidsproductiviteit* in de bedrijvensector met 4,5 à 5 pCt. Ondanks deze gunstige ontwikkeling moet toch, gezien de te verwachten loonstijging, met een verhoging van de *arbeidskosten per eenheid product* van ca. 4,5 pCt. rekening worden gehouden.

Naar de ervaring leert, leidt een dergelijke kostenstijging, zelfs onder een zo strak mogelijk prijsbeleid, met enige vertraging tot een verhoging van het *prijspeil*. De arbeidskostenstijging in 1965 en 1966 belopen samen 11 à 12 pCt., hetgeen naar schatting de consumptieprijzen met 2,5 à 3 pCt. doet stijgen. Hier bovenop komen de prijsverhogingen die een gevolg zijn van de toegenomen druk der indirecte belastingen (ca. 1,5 pCt.) en van de huurverhoging (ruim 0,5 pCt.), waartegenover enige andere factoren in lichte mate prijsdrukkend werken. De prognose voor de *consumptieprijsstijging* komt daarmee dan in totaal uit op 4,5 pCt. Aangezien de verhoging van de indirecte belastingen voor een deel de minder noodzakelijke goederen betreft, zal echter de stijging van het prijspeil van het levensonderhoud waarschijnlijk niet meer dan 4 pCt. belopen. Gegeven de betrekkelijk hoge overloop van 1965 naar 1966 en de overheidsmaatregelen op 1 januari houden de gegeven schattingen een verminderende prijsstijging in de loop van 1966 in.

De toeneming van de totale *loonsom per werknemer* is geschat op 9,5 pCt. Deze schatting omvat mede de incidentele verhogingen — de overgang naar beter betaalde beroepen e.d. — en de sociale lasten. Met de genoemde totale stijging van 9,5 pCt. correspondeert dan een gemiddelde verhoging in de *contractlonen* in de loop van 1966 met 6 à 7 pCt.; een cijfer waarin bijv. ook een eventuele huurcompensatie zou zijn begrepen. Het betreft hier dus prognoses, die niet berusten op een aan de hand van bepaalde economisch-politieke criteria berekende „ruimte”. De ramingen dragen daarom geen normatief karakter.

Aan de hand van de mutaties in de inkomens kan de toeneming van de *particuliere consumptie* worden geschat op 8,5 à 9 pCt. in waarde en op ruim 4 pCt. in volume. Door de te verwachten anticipatie op de verhoging der indirecte belastingen zal de feitelijke volumestijging waarschijnlijk beperkt blijven tot ruim 3 pCt.

In de trendmatige ontwikkeling van de *investeringen* komt geen belangrijke wijziging. Wel dient echter rekening te worden gehouden met een incidenteel sterke toeneming van de afleveringen van schepen en vliegtuigen. Mede daardoor komt de geraamde stijging van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa, exclusief woningen, uit op 8 pCt. in volume.

Voor 1966 moet worden gerekend met een aanzienlijke toeneming van de *voorraadvorming*, wil deze weer op een normaal peil komen.

Bovengenoemde cijfers leiden tot een volumestijging van

de nationale bestedingen met bijna 6 pCt., dat is bijna 0,5 pCt. of f. 300 mln. meer dan de toeneming van het nationaal produkt. Dit verschil wordt op de betalingsbalans afgewenteld. Dat het saldo op de lopende rekening niettemin met f. 250 mln. toeneemt tot f. 750 mln. is te danken aan een belangrijke verbetering van de ruilvoet. Te verwachten valt namelijk, dat het uitvoerprijspeil ongeveer even sterk zal stijgen als dat van concurrenten (0,5 pCt.) bij een reeds vermelde daling van het invoerprijspeil van 1 pCt.

In volume zal de goederenuitvoer waarschijnlijk met ca. 12 pCt. toenemen, en de invoer met 11,5 pCt. Dat de uitvoer sterker stijgt dan in 1965 hangt o.m. samen met de geringere groei van de binnenlandse consumptieve bestedingen. De genoemde ruilvoetverbetering begunstigt de toeneming van het nationaal inkomen. De loonstijging is niettemin nog groter, zodat de stijging van het zgn. *werknemersaandeel* zich voortzet.

In de *monetaire situatie* ten slotte zal waarschijnlijk geen belangrijke wijziging optreden.

Conclusie.

De hiervoor geschetste ontwikkeling kan over het algemeen gunstig worden beoordeeld. Door een grote economische groei blijkt het mogelijk de overheidsbestedingen en de woningbouw belangrijk te laten toenemen, zonder dat dit al te zeer gaat ten koste van particuliere consumptie en/of investeringen, of tot een verslechtering van de betalingsbalans leidt.

Tegenover de genoemde plus-punten staat, dat een produktstijging als verwacht voor 1966 niet mogelijk is zonder dat wederom een sterk beroep wordt gedaan op de arbeidsmarkt. Dit betekent dat de spanningen op deze markt blijven bestaan, met alle gevaren van dien voor een verdere inflatoire ontwikkeling. Er blijven daardoor gren-

zen gesteld aan het in de nabije toekomst te voeren beleid, inzonderlijk waar het nieuwe impulsen t.a.v. de binnenlandse bestedingen betreft.

Kerngegevens, 1964 - 1966

	1964	1965	1966
	mutaties t.o.v. voorgaand jaar in pCt.		
Veronderstellingen (1965, 1966)			
Wereldinvoer a)	10	7	7
Materiële overheidsconsumptie (nominaal)	8	7,5	7
Bruto investeringen door de overheid (nominaal)	22	13	18
Invoerprijspeil	3	0,5	-1
Concurrerend uitvoerprijspeil	2	2	0,5
Resultaten (1965, 1966)			
Loonsom per werknemer, incl. sociale lasten (bedrijven)	15	11	9,5
Loonsom per werknemer, incl. sociale lasten (overheid)	20	15,5	9,5
Volume particuliere consumptie	5,5	6,5	3
Volume bruto investeringen door bedrijven in: woningen	28	10	7
overige vaste activa	14	3,5	8
Volume goederenuitvoer	12	10	12
Volume goedereninvoer	15	4,5	11,5
Volume bruto nationaal produkt	8,5	5	5,5
Productievolume in bedrijven	9	5	6
Prijspeil particuliere consumptie	6,5	5	4,5
Prijspeil investeringsgoederen (bedrijven)	6	3	3
Prijspeil goederenuitvoer	2,5	1	0,5
Arbeidsproductiviteit in bedrijven b)	7,5	4	5
	niveaus		
Surplus lopende rekening van de betalingsbalans (mrd. gld.)	-0,73	0,50	0,75
Voorraadvorming (mrd. gld.)	1,90	0,50	1,55
Werkloosheid (1.000 personen)	30	35	35 à 40
Werknemersaandeel (pCt.)	73	74	74,5
Nationale liquiditeitsquote (pCt.) c)	42	42	.
Besparingen in pCt. van het nationaal inkomen tegen marktprijzen	20	19	21,5

a) Gewogen naar afzetlanden.

b) Productie per werkende (dus incl. zelfstandigen).

c) Primaire plus secundaire liquiditeiten in procenten van het nationaal inkomen (jaarultimo).

De Miljoenennota 1966

Inleiding.

Het huidige Kabinet acht het, gegeven de maatschappelijke ontwikkeling, noodzakelijk het stijgingstempo van de rijksuitgaven tijdelijk te versnellen. Naast vele uitgaven die ongeveer parallel met het nationaal inkomen stijgen, zijn er enkele waarvoor nu een sterkere groei gewenst wordt of onvermijdelijk is.

Het begrotingstotaal komt, met inbegrip van aanvullende posten, uit op een bedrag van f. 18.150 mln. Dit is ruim f. 3.100 mln. hoger dan de oorspronkelijke raming voor 1965. Deze verhoging is vooral toe te schrijven aan uitgavenstijgingen voor onderwijs (f. 800 mln.), woningbouw (f. 600 mln.), verkeer en waterstaat (f. 400 mln.) en ontwikkelingshulp (f. 150 mln.). Vergeleken met de vermoedelijke uitkomsten voor het lopende jaar (f. 16.439 mln.) is de toeneming f. 1.711 mln. of ruim 10 pCt. De totale ontvangsten voor de ontwerp-begroting 1966 worden geraamd op f. 17.065 mln., zodat bij een uitgaventotaal van f. 18.150 mln. een nadelig saldo ontstaat van f. 1.085 mln.

Ook het huidige Kabinet staat een begrotingsbeleid voor dat uitgaat van een structureel beschikbaar komende ruimte voor uitgavenverhoging en belastingmaatregelen tezamen. Dit wil zeggen dat ook deze regering een begrotingsbeleid wenst te voeren, waarbij de mogelijkheid tot verruiming

van de rijksuitgaven dan wel het treffen van belastingmaatregelen is afgestemd op de gemiddelde, geleidelijke groei van het nationaal inkomen. Bij de verdeling van deze ruimte over uitgaven en belastingmaatregelen is gebleken dat in de eerstvolgende jaren niet kan worden gekomen aan een stijging van de rijksuitgaven die boven de trendmatige groei van het nationaal inkomen uitgaat. Gegeven het totale kader voor het begrotingsbeleid en de huidige stand van de economie zal de financiering van de extra stijging moeten worden verzekerd door een toeneming van de belastingmiddelen, dan wel van andere ontvangsten die economisch eenzelfde invloed uitoefenen. *Daartoe is de keuze, behalve op een verzwaring van de vennootschapsbelasting en de vermogensbelasting, gevallen op een verhoging van enkele indirecte belastingen.* De aanzienlijke verzwaring van de belastingdruk die daaruit zou voortvloeien, heeft de regering echter niet zonder meer aanvaard. Zij vertrouwt dat in de komende periode een zodanig budgettair beleid zal kunnen worden gevoerd, dat een gedeelte van de in deze tijd geheven belastingen over een aantal jaren niet meer nodig zal zijn. Daarom stelt zij voor, naast de wettelijk reeds tot stand gekomen verlaging van de loon- en de inkomstenbelasting waarvan de eerste fase op 1 juli 1965 is ingegaan, een verdere verlaging van deze belastingen in te voeren in de vorm van toekenning van

belastingspaarbrieven, die na vijf jaar worden uitbetaald.

De voorgestelde belastingverzwaringen worden op jaarbasis berekend op f. 906 mln.; voor 1966 is de opbrengst daarvan geraamd op f. 636 mln. De verdere verlaging van de loon- en de inkomstenbelasting bedraagt f. 450 mln. Daarvan komt echter f. 425 mln. door de uitgifte van belastingspaarbrieven als bijzonder dekkingsmiddel weer beschikbaar. Voor de belastingbetalers betekent deze laatste maatregel geen onmiddellijke verlaging in besteedbaar geld.

De Minister van Financiën wijst erop, dat de economie van ons land wordt gekenmerkt door een voortzetting van de spanning op de arbeidsmarkt en de kapitaalmarkt. In 1965 heeft de rijksbegroting op de conjunctuur een ongunstige invloed gehad. De begroting 1966 biedt in dit opzicht een gunstiger perspectief, hetgeen ook tot uiting komt in het begrotingssaldo en een geringere financieringsbehoefte dan die welke voor 1965 voortvloeit uit de lopende begroting. De bewindsman meent dat het voorgestelde begrotings- en in het bijzonder het belastingbeleid een voorwaarde is voor het vermijden van eventuele verstoringen in onze volkshuishouding. Wil de inflatie in ons land niet steeds meer aanwakkeren dan is het nodig de bestaande spanningen te verminderen. Terugkeer tot een evenwichtiger arbeids- en kapitaalmarkt acht hij ten zeerste gewenst.

Samenvattend begrotingsbeeld

TABEL 1.

Omschrijving	Vermeoedelijke uitkomsten 1965	Ontwerp-begroting 1966
	(mln. glds.)	
Gewone Dienst		
Uitgaven	12.968	14.005
Ontvangsten	14.178	15.938
Saldo	+ 1.210	+ 1.933
Buitengewone Dienst		
Uitgaven	3.471	3.895
Ontvangsten	773	538
Saldo	- 2.698	- 3.357
Gehele Dienst		
Uitgaven	16.439	17.900
Ontvangsten	14.951	16.476
Saldo	- 1.488	- 1.424

Bij de opstelling van de ontwerp-begroting 1966 is in afwachting van nog te treffen wettelijke maatregelen geen rekening gehouden met de volgende posten:

a. verhoging van de deelneming in het Internationale Monetaire Fonds	97
b. vervanging van de normvergoeding voor de personele kosten van het gemeentelijk v.h.m.o. door een vergoeding van de werkelijke kosten	5
c. verhoging met ingang van 1 januari 1964 van het subsidiepercentage voor het bijzonder wetenschappelijk onderwijs van 95 pCt. tot 98½ pCt.	13
d. verlaging van de bijdragen in de exploitatie van woningwoningen als gevolg van de voorgenomen huurverhoging per 1 januari 1966	-17
e. financiering van andere dan rijkswegen	152
f. invoering van nieuwe pensioenwetten voor het overheidspersoneel	p.m.
g. definitieve regeling ziektekostenverzekering voor ambtenaren	p.m.
h. voorlopige voorziening verruiming gemeentelijk belastinggebied	p.m.
i. ontvangsten Wet Continentaal Plat	p.m.
	250
Saldo, rekening houdende met de aanvullende posten	-1.674
Voorgenomen wijziging van enige belastingen	+ 164
Opbrengst belastingspaarbrieven	+ 425
Saldo, rekening houdende met het dekkingsplan	-1.085

Kader voor het begrotingsbeleid.

In zijn beschouwing over de norm voor uitgavenverhoging en belastingmaatregelen die door vorige Kabi-

netten werd gehanteerd, wijst de Minister van Financiën erop dat de gedachte van een — op grond van de trendmatige groei van het nationaal inkomen — beschikbaar komende structurele ruimte voor uitgavenverhoging en belastingverlaging tezamen wetenschappelijk goed gefundeerd is. Zij volgt uit het feit dat trendmatig de groei van de bestedingen wordt begrensd door de groei van het inkomen. Welk deel van de stijging van het nationaal inkomen men wil bestemmen voor rijksuitgaven is het resultaat van een keuze. Een op deze gedachte gebaseerd begrotingsbeleid biedt de mogelijkheid op eenvoudige wijze voor een aantal jaren met een vastliggend financieel kader te werken, waarbinnen de begrotingswensen tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Binnen het totale kader kunnen met andere woorden voor afzonderlijke uitgavengroepen en voor de belastingpolitiek afspraken voor een aantal jaren worden gemaakt. De bewindsman deelt dan ook mede dat ook het huidige Kabinet een begrotingsbeleid voorstaat dat uitgaat van een structureel beschikbaar komende ruimte voor uitgavenverhoging en belastingmaatregelen tezamen.

Dit betekent niet dat conjuncturele aspecten mogen worden verwaarloosd. De bewindsman is van oordeel dat in het op de toekomst afgestemde begrotingsbeleid de mogelijkheid dient te zijn ingebouwd van een beleid dat — zo nodig ook gericht op de uitgavenzijde van de begroting — tegengesteld is aan de golfbeweging in de conjunctuur. Daarvoor is regelmatige, doch niet te vaak herhaalde, toetsing van dit beleid aan de conjuncturele toestand vereist.

Zoals reeds is opgemerkt kan de eerstvolgende jaren niet worden ontkomen aan een stijging van de uitgaven van het Rijk die uitgaat boven de trendmatige groei van het nationaal inkomen. Het hiervoor geschetste structurele begrotingsbeleid houdt in dat het tekort op de rijksbegroting trendmatig gelijk blijft. Daarom dient de extra stijging van de uitgaven te worden gefinancierd door een toeneming van belastingmiddelen of door andere ontvangsten die economisch eenzelfde invloed uitoefenen. Tot de toeneming van de laatstbedoelde moet mede bijgedragen door de uit te geven belastingspaarbrieven.

Indien het Rijk voor de financiering van de extra stijging van de uitgaven bij de thans bestaande verhouding tussen besparingen en investeringen het beroep op de kapitaalmarkt zou vergroten, zou dit — gezien het feit, dat de besparingen al tot het maximum worden benut — alleen maar de lehingsmogelijkheden voor de particuliere sector en de lagere overheid aantasten, tenzij buitenlands kapitaal toevloeit. Maar deze invoer van kapitaal remt op geen enkele wijze de binnenlandse bestedingen; zij zal, indien er geen toeneming van de binnenlandse produktiemogelijkheden tegenover staat, zelfs bijdragen tot verdere inflatie, d.w.z. tot verdere prijsstijging of verslechtering van de lopende rekening van de betalingsbalans.

Voor een begrotingsbeleid gebaseerd op de trendmatige groei van de economie, aldus de Minister, is de keuze van een basisjaar vereist. Daarvoor komt in aanmerking een jaar waarin de economie ongeveer in evenwicht is en dat niet te ver in het verleden ligt. De Nederlandse economie is de laatste jaren voortdurend te zeer gespannen geweest. Het jaar 1965 voldoet daarom niet zonder meer aan de eisen van een basisjaar. Omdat hetzelfde echter ook geldt voor andere recente jaren, is het verantwoord 1965 toch als uitgangspunt voor het begrotingsbeleid te kiezen mits de noodzakelijke correcties worden aangebracht. Daarbij

moet men overwegen dat de overmaat aan spanning in dit jaar ook het gevolg is van het feit, dat de rijksuitgaven volgens de vermoedelijke uitkomsten de voor de uitgavenverhoging bestemde ruimte met meer dan f. 500 mln. overschrijden. De bewindsman is van oordeel dat wanneer de maatregelen tot compensering van de overschrijding worden genomen, verder van 1965 als basisjaar kan worden uitgegaan.

Bij een trendmatige groei van het reëel nationaal inkomen van $4\frac{1}{2}$ pCt. nemen de belastingmiddelen in 1966 en 1967 op basis van een progressiefactor van $1\frac{1}{3}$ toe met gemiddeld f. 800 mln. De groei van de niet-belastingmiddelen van het Rijk kan, indien rekening wordt gehouden met de stijging van aflossingen en rente op de woningwetvoorschotten, worden gesteld op gemiddeld f. 100 mln. De reële ruimte voor uitgavenverhoging en belastingmaatregelen voor 1966 en 1967 bedraagt dan gemiddeld ongeveer f. 900 mln. per jaar.

Naar de mening van de bewindsman dienen enkele uitgaven, zoals woningwetvoorschotten, die voorheen buiten beschouwing werden gelaten bij de toetsing van de stijging van de uitgaven aan de structurele ruimte, voortaan daarbij te worden betrokken. Alleen de zuiver financiële transacties (aflossingen, transacties met het Internationale Monetair Fonds e.d.) zullen als niet-relevant moeten worden aangemerkt. Voorts zullen de algemene salarismaatregelen als voorheen buiten de ruimte worden gefinancierd.

Naast de vele uitgaven die ongeveer parallel met het nationaal inkomen stijgen, zijn er enkele waarvoor thans een sterkere groei gewenst wordt of onvermijdelijk is. Het betreft hier vooral de uitgaven voor woningbouw, waterstaat, ontwikkelingshulp en onderwijs, terwijl binnenkort de ruimtelijke ordening, ook buiten het terrein van de waterstaat, belangrijke uitgavenstijgingen zal veroorzaken. Bij voortzetting van het bestaande beleid in de eerstkomende jaren heeft het totaal van de uitgaven dan ook de neiging sterker toe te nemen dan het nationaal inkomen.

Dekkingsmaatregelen voor 1966.

De herziene ramingen voor 1965 vertonen een aanzienlijke overschrijding van de uitgaven ten opzichte van de oorspronkelijk ingediende begroting voor dat jaar. Wanneer 1965 als uitgangspunt wordt genomen bij het bepalen van de structurele ruimte voor uitgavenverhogingen en belastingwijziging tezamen is het noodzakelijk dat het verschil tussen de uitgaven volgens de herziene ramingen 1965 en de oorspronkelijk ingediende begroting alsnog wordt gedekt door belastingverhoging of verhoging van de middelen door belastingspaarbrieven, die in dit opzicht eenzelfde effect hebben. Hoewel het niet mogelijk is deze middelenverhoging nog ten gunste van de rijksbegroting 1965 te doen werken, blijft de verhoging niettemin noodzakelijk aangezien de hogere uitgaven van 1965 doorwerken in de volgende jaren. De relevante uitgaven 1965 overschrijden volgens de vermoedelijke uitkomsten die van de ingediende begroting 1965 met f. 534 mln. In 1966 is er een toeneming van de relevante uitgaven van f. 1.279 mln. en een middelenderving als gevolg van een aantal belastingmaatregelen van f. 62 mln. (tezamen dus f. 1.341 mln.). De voor uitgavenverhoging en belastingverlaging beschikbare ruimte is voor 1966 f. 900 mln., zodat de overschrijding van deze norm in 1966 f. 441 mln. bedraagt. Bij een strikte toepassing van de budgettaire normen bedraagt de noodzakelijke verhoging van de middelen f. 534 mln. plus f. 441 mln. = f. 975 mln.

De regering stelt voor, de nodige middelen voor het opvangen van de uitgavenstijging te vinden door een per saldo verhoging van de belastingmiddelen op jaarbasis tot een bedrag van f. 466 mln. (waarvan voor het Rijk f. 400 mln.), alsmede door de invoering van een belastingspaarbrievenregeling, die een middelendekking van f. 425 mln. oplevert. Voor 1966 geven de voorgestelde maatregelen een opbrengst van f. 164 mln. uit belastingen en van f. 425 mln. uit spaarbrievenregeling, dit is tezamen f. 589 mln. De Minister is van oordeel dat hiermede, hoewel het eerdergenoemde bedrag van f. 975 mln. niet wordt bereikt, toch een aanvaardbaar resultaat wordt verkregen. Een ineens terugdrukken van bestedingen tot het evenwichtspeil zou een te ruw ingrijpen zijn.

Het belastingbeleid.

Belastingwijzigingen, die voortvloeien uit reeds ingediende of nog in te dienen wetsontwerpen die niet tot de voorstellen van het dekkingsplan behoren, zullen per saldo voor het Rijk resulteren in een verlaging van f. 62 mln. De gevolgen hiervan zijn, met uitzondering van die van de invoering van de speculatiewinstbelasting, in de ramingen van de ontwerp-begroting verwerkt.

Het plan tot dekking van de hogere uitgaven en de hiervoor genoemde middelenderving is neergelegd in een aantal tegelijk met de ontwerp-begroting 1966 bij de Tweede Kamer ingediende of binnenkort in te dienen wetsontwerpen tot verhoging van enige indirecte belasting (accijnzen op benzine, alcohol, bier, tabak en minerale oliën, omzetbelasting op o.a. personenauto's, televisietoestellen, radio-toestellen en bromfietsen), tot opheffing van de vrijstelling omzetbelasting voor textielproducten en schoeisel, tot verhoging van de vermogensbelasting en de vennootschapsbelasting en tot verlaging van de loon- en de inkomstenbelasting. Het plan in zijn geheel geeft de volgende verhoging van de belastingmiddelen:

	jaarbasis	1966
	(in mln. gld.)	
Verhoging van de belasting op minder noodzakelijke goederen	453	303
Verhoging accijnzen op minerale oliën en benzine	128	113
Opheffing vrijstelling omzetbelasting voor textielproducten en schoeisel	240	180
Verhoging van de vermogensbelasting en de vennootschapsbelasting	85	40
	906	636

Tegenover deze verhoging van de belastingmiddelen staat een verlaging van de loon- en de inkomstenbelasting, die voor de jaren 1966 tot en met 1969 zal worden gegeven in de vorm van toekenning van belastingspaarbrieven. De verlaging (ongeveer f. 450 mln., waarvan f. 25 mln. in contanten) is gebaseerd op de gedachte dat momenteel de stijging van de uitgaven bijzonder sterk is maar dat in een wat verdere toekomst een enigszins rustiger ontwikkeling van de begroting waarschijnlijk is. Dat betreft in het bijzonder een aantal tijdelijk verhoogde investeringsuitgaven, die nodig zijn voor de groei van de welvaart. Zo zal op wat langere termijn de woningbouw een enigszins geringer beslag leggen op de netto besparingen in onze volkshuishouding. Voorts mag in een verdere toekomst een rijker vloeien van andere middelen (aardgas) worden tegemoetgezien. Een belangrijk voordeel van de spaarbrievenregeling is, dat zij een verlagende werking uitoefent op de belastingdruk. Zonder deze verlaging van belasting zou de druk in 1966 stijgen tot 27,4 pCt.; nu blijft zij beperkt tot 26,8 pCt. Toch geeft de regeling geen aanleiding tot bestedingen in de consumptieve sfeer, waartoe een belasting-

verlaging zonder meer wel zou leiden. De invoering van de spaarbrieveregeling heeft op zichzelf een verhoging van de particuliere besparingen tot gevolg. Ten slotte kondigt de Minister van Financiën aan dat in een brief, die gelijktijdig met de Miljoenennota aan de Tweede Kamer wordt gezonden, nog enige plannen op het terrein van de belastingen worden ontvouwd, in het bijzonder met betrekking tot het aanhangige wetsontwerp voor een nieuwe vennootschapsbelasting.

Onderwerpen van staatszorg.

Tabel 2 geeft een overzicht, waarin de uitgaven zijn samengevat volgens een groepering naar onderwerpen van staatszorg, onafhankelijk van de indeling naar departementen; ter vergelijking zijn daarbij tevens de bedragen vermeld van de oorspronkelijk vastgestelde begroting en de vermoedelijke uitkomsten van het lopende jaar.

Slotbeschouwing.

In zijn slotbeschouwing wijst de Minister erop dat het Kabinet bij zijn optreden uiting heeft gegeven aan zijn opvatting, dat het noodzakelijk is, het stijgingstempo van de rijksuitgaven tijdelijk te versnellen. Daarmede kan worden bereikt, dat het bestedingspatroon beter wordt aangepast aan de bestaande behoeften. Met de groei van de productiemogelijkheden neemt de omvang van de behoeften die bevredigd kunnen worden toe. Daarnaast treden voortdurend verschuivingen in de behoeften op. In het algemeen zal een productie-apparaat, dat voldoende soepelheid bezit, in staat zijn zich aan die veranderingen aan te passen. Deze behoeven dan niet tot belangrijke evenwichtsverstoringen aanleiding te geven.

Bijzondere gezichtspunten komen naar voren wanneer de overheid bij de vraagveranderingen betrokken raakt. Dat is de laatste jaren in belangrijke mate het geval. De vraag naar onderwijs en vooral naar de duurdere vormen van onderwijs groeit snel. Het is wenselijk dat daaraan in redelijke mate wordt tegemoet gekomen. Deze voorzieningen worden echter nagenoeg kosteloos ter beschikking gesteld. Er treedt dus niet, zoals bij aankoop van door bedrijven geleverde goederen en diensten, vanzelf een beperking van de vraag in andere richting op.

Wanneer dan ook de belangstelling zich structureel meer gaat richten op door de overheid betaald onderwijs en daarvoor ook voorzieningen worden getroffen, dan zijn tegelijkertijd maatregelen noodzakelijk om de particuliere vraag in andere richting te beperken.

Hetzelfde geldt voor andere overheidsvoorzieningen. Hoewel de bevolking niet sneller groeit dan voorheen, worden de gevolgen van de steeds grotere bevolkingsdichtheid, mede door de toenemende welvaart, hoe langer hoe meer voelbaar. Ons land begint hier een grens te naderen die alleen zonder grote bezwaren kan worden overschreden wanneer ingrijpende maatregelen op het gebied van de ruimtelijke ordening, de recreatie en — in samenhang ook met de voortschrijdende industrialisatie — van de bestrijding van lucht- en waterverontreiniging worden getroffen. Ook hier een verandering in het behoeft patroon, waarbij door maatregelen aan de middelenzijde van de begroting moet worden bereikt, dat de relatief sterke uitbreiding van de bestedingen in de ene richting ook werkelijk gepaard gaat met een althans relatieve beperking in andere richting.

Soms is er een tussenvorm tussen vraagverschuivingen binnen de privéfeer en verschuivingen naar echte collectieve voorzieningen. Wanneer een groter deel van het inkomen wordt besteed aan auto's — een vraagvergroting waaraan het particuliere bedrijfsleven zeer wel kan voldoen — neemt in feite de vraag nog meer toe omdat bovendien de vraag naar door de overheid te verstrekken verkeersvoorzieningen groeit. Ook hier moet weer corrigerend op het totaal van de bestedingen worden opgetreden, wil het evenwicht niet worden verstoord.

Het plaatsen van het begrotingsbeleid in een structureel kader, waarbij bij voorbaat de ruimte wordt vastgesteld voor uitgavenverhoging en belastingverlaging tezamen, vindt in ons land nu een aantal jaren toepassing. De bewindsman heeft deze gedraglijn overgenomen. Zij is in wezen een toepassing van de gedachte, dat een uitbreiding van de bestedingen in de ene richting een beperking in andere richting nodig maakt. Wanneer de rijksuitgaven gelijk zouden stijgen met het nationaal inkomen, zouden ook de particuliere bestedingen hun relatieve aandeel kunnen behouden en zou, op langere termijn gezien, de

TABEL 2. *Overzicht van de uitgaven voor de verschillende onderwerpen van staatszorg*

	Gewone Dienst			Buitengewone Dienst		
	Oorspronkelijk vastgesteld 1965 a)	Vermoedelijke uitkomsten 1965	Ontwerp-begroting 1966 b)	Oorspronkelijk vastgesteld 1965 a)	Vermoedelijke uitkomsten 1965	Ontwerp-begroting 1966 b)
	(in mln. glds.)					
Algemeen bestuur	512	556	569	101	159	166
Militaire uitgaven	2.584	2.664	2.715	—	—	—
Buitenlandse betrekkingen	247	210	309	41	39	198
Suriname en Nederlandse Antillen	40	40	67	27	50	39
Justitie en politie (inclusief civiele verdediging)	760	886	869	—	—	2
Verkeer en waterstaat	636	614	872	777	796	930
Handel en nijverheid	184	228	229	47	114	58
Landbouw en visserij	538	642	586	100	107	115
Onderwijs en wetenschappen	3.176	3.572	3.851	168	304	314
Cultuur	288	309	355	0	0	1
Sociale voorzieningen	1.428	1.500	1.569	4	7	4
Volksgezondheid	158	172	178	1	1	2
Volkshuisvesting:						
Huursubsidies	232	225	218	—	—	—
Woningwetvoorschotten	—	—	—	1.143	1.393	1.721
Overige uitgaven volkshuisvesting	71	64	90	1	1	—
Oorlogs- en rampschade	75	131	70	—	—	—
Nationale schuld (aflossingen verminderd met afschrijvingen)	767	812	880	493	500	439
Afschrijvingen	105	105	126	—	—	—
Diversen	333	238	608	—	—	—
	12.134	12.968	14.161	2.903	3.471	3.989

a) Inclusief de aanvullende uitgaven, zoals vermeld in tabel 2-1 van de Miljoenennota 1965.

b) Inclusief de aanvullende uitgaven, zoals vermeld in tabel 1.

belastingdruk onveranderd kunnen blijven. Wanneer de rijksuitgaven echter sneller groeien brengt dit een verzwaring van de belastingdruk mee, hetzij alleen doordat de progressiewerking niet of slechts ten dele door tariefverlagingen wordt geneutraliseerd, hetzij doordat daarenboven de tarieven nog worden verhoogd. Daarmede wordt de noodzakelijke verschuiving tot stand gebracht. Alleen wanneer in de verhouding tussen sparen en investeringen elders een duidelijke wijziging optreedt — hetgeen betekent dat de verschuiving dus via andere maatregelen of spontaan tot stand komt — kan aan deze verzwaring van de belastingdruk in meer of mindere mate worden ontkomen.

Het uitgavenbeleid noopt thans tot verhoging van belastingtarieven. Dit geldt niet alleen voor de uitgaven volgens de ontwerp-begroting 1966 maar ook voor die in 1965; de overschrijdingen dit jaar werken immers in volgende jaren door en dienen daarom nog te worden gecompenseerd. De keuze is daarbij, behalve op de vennootschapsbelasting en de vermogensbelasting, gevallen op de indirecte belastingen. De directe belastingen nemen in ons

land reeds een grote plaats in. Bovendien werkt de progressie met name aan deze zijde drukverzwarend. Ook is een zwaarwegend argument dat bij het voortschrijden van de harmonisatie binnen de E.E.G. aan een verschuiving in de richting van de indirecte belastingen toch niet zal kunnen worden ontkomen.

De Minister merkt op dat een verhoging van indirecte belastingen voor de verbruiker in het algemeen leidt tot prijsverhogingen. Het is ook langs die weg dat in dit geval de bestedingsverschuiving van de particuliere sector naar de overheid wordt „afgedwongen”. Omdat ook door andere oorzaken de kosten van levensonderhoud stijgen valt het moment van deze prijsverhogingen weinig gelukkig. Toch aanvaardt het Kabinet dit gevolg. Van betekenis is in dit verband in de eerste plaats, dat bij de keuze van de artikelen in belangrijke mate de eerste levensbehoeften zijn ontzien. Voorts staan tegenover de prijsverhogingen in deze jaren veelal belangrijke inkomensstijgingen. Daarbij komt ook, dat de hogere overheidsuitgaven — zoals die voor woningbouw en onderwijs — aan brede lagen van de bevolking

ten goede komen. Te vaak wordt vergeten, dat de persoonlijke reële welvaart ook het gebruik van de overheidsvoorzieningen omvat.

Bijzondere aandacht vragen, juist bij een perspectief op iets langere termijn, de woningwetvoorschotten. De woningbouw maakt deze jaren een schoksgewijze ontwikkeling door; het ermede gemoeide bedrag verdubbelt in enkele jaren. Het zou onjuist zijn er maar vanuit te gaan, dat daarvoor wel voldoende particuliere besparingen beschikbaar komen. Het buiten beschouwing laten van de woningwetvoorschotten bij het uitzetten van het structurele begrotingsbeleid hield deze veronderstelling in; het accres van deze voorschotten leidde tot dusverre namelijk tot een overeenkomstige vergroting van het begrotingstekort en daarmede van het beroep op de kapitaalmarkt. Nu de voorschotten wel „binnen de norm” zijn gebracht en daarmede met de andere uitgaven op één lijn zijn gesteld is de beschikbaarheid van althans een deel van de nodige meerdere besparingen verzekerd. Maar juist ook voor de woningwetvoorschotten mag op wat langere termijn een aanmerkelijk rustiger ontwikkeling worden verwacht. Voor de totale woningbouw zal op het in 1966 te bereiken hoge aantal een stabilisatie optreden. Stabilisatie van de jaarlijkse bouw zal deze behoefte

Algemene Kunstzijde Unie n.v. Arnhem

Wij vragen voor de afdeling **Marktonderzoek** een

ervaren marktonderzoeker

Zijn taak zal bestaan uit het coördineren van het consumentenonderzoek, dat wij in enkele EEG-landen laten uitvoeren. Wij geven de voorkeur aan kandidaten die op dit onderzoekerrein tenminste enige jaren werkzaam zijn geweest.

Hoewel economische scholing essentieel is, wordt universitaire vorming niet vereist.

Praktische beheersing van de moderne talen is onmisbaar.

Sollicitaties, voorzien van pasfoto en onder vermelding van nummer 55 te zenden aan het adres Velperweg 76 te Arnhem.

Voor de directe assistentie van onze hoofdadministrateur zoeken wij een **all-round administratief medewerker**

die betrokken zal worden bij alle voorkomende en uit de aard der zaak sterk uiteenlopende werkzaamheden. Naast de assisterende functie zal hem de leiding over enige administratieve afdelingen worden opgedragen. De aangeboden positie is interessant, verantwoordelijk en geeft uitstekende vooruitzichten voor een jonge kracht die over de nodige energie en praktische aanleg beschikt. Vereisten: middelbare school-opleiding en het diploma S.P.D. en/of M.O.; praktische, specifieke ervaring in enkele administratieve onderdelen; ervaring op het gebied van de elektronische „data processing” is een extra aanbeveling. I.v.m. het internationale karakter van onze onderneming is een gedegen kennis van één der moderne talen noodzakelijk. Wij hebben een kleine voorkeur voor Duits. Schriftelijke sollicitaties worden gaarne tegemoet gezien door Maggi's Producten Maatschappij N.V., afd. Personeelszaken, Haarlemmerweg 319, Amsterdam-W.

MAGGI

☆ *U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!* ☆

aan hogere besparingen doen verminderen, dit te meer aangezien de beschikbaar komende afschrijvingsbedragen zullen blijven toenemen. In de begroting zal zich dit ook weerspiegelen. Enerzijds zullen binnen enige jaren de te verlenen woningwetvoorschotten — waarvan het accres in 1966 meer dan een derde van de beschikbare „ruimte” van f. 900 mln. voor zich opeist — in aantal niet verder stijgen, anderzijds zullen de ontvangsten aan aflossingen op deze voorschotten nog lange tijd blijven toenemen.

Het voorgestelde begrotings- en met name het belastingbeleid is een voorwaarde voor het vermijden van eventuele verstoringen. In feite dienden de eisen echter hoger te worden gesteld: het gaat ook om een bijdrage tot evenwichtsherstel. Het is, wil de inflatie in ons land niet steeds meer aanwakkeren, nodig dat de bestaande spanningen verminderen. De spanningsverschijnselen zijn reeds van lange duur. In verschillende fasen kwamen maatregelen tot stand die echter met elkaar niet veel meer hebben kunnen bereiken dan een voorkomen van een vergroting van de spanning. Dit was ook het geval met de budgettaire afremmingsmaatregelen die in 1964 zijn genomen. In 1965 is de budgettaire ontwikkeling, gezien van de conjuncturele gezichtshoek uit, bepaald ongunstig te noemen. De uitgavenstijging is veel krachtiger gebleken dan aanvankelijk was voorzien. Bovendien heeft het Kabinet het noodzakelijk geoordeeld een aantal verdere voorzieningen te treffen. Dit valt samen met het in werking treden van de verlaging van de loon- en de inkomstenbelasting, waartoe was besloten. Hoezeer bij de opzet van het structurele begrotingsbeleid van het vorige Kabinet voor deze op zichzelf gewenste verlaging ruimte was geschapen en hoezeer ook de uitwerking door splitsing in twee gedeelten is verzacht, het is een feit, dat invoering op

een conjunctureel ongunstig tijdstip plaatsvond.

Het is niet doenlijk gebleken in 1965 een voldoende tegenwicht tegen deze impulsen te scheppen door fiscale maatregelen. Het gevolg hiervan is, dat een zwaar accent is komen te liggen op de monetaire instrumenten. De spanningen in de monetaire sfeer zijn sterk opgelopen. De krapte op de kapitaalmarkt uit zich in een hoge rentevoet, een verschijnsel overigens, dat de grenzen aangeeft van de werkingssfeer van het monetaire instrumentarium: een hoge rente werkt een, zuiver inflatoir werkende, kapitaalinvloer in de hand. Ook andere instrumenten hebben hun grenzen. Terecht is er dan ook vaak de aandacht op gevestigd dat met een combinatie, dus met een gemengd beleid, ten slotte de beste resultaten kunnen worden bereikt. De ontwerp-begroting 1966 biedt daarvoor gunstiger vooruitzichten. Weliswaar werkt de belastingverlaging van midden 1965 daarin nog door, maar daar staat tegenover, dat het volgend jaar de in de structurele opzet passende belastingverhogingen in werking zullen treden.

Het gunstiger perspectief dat de begroting 1966 biedt komt ook tot uiting in het saldo en met name in de geringere financieringsbehoefte. Dit blijft gelden als men bijzondere elementen — zoals het verlies aan baten in 1965 en de extra opbrengst in 1966, voortvloeiende uit wijzigingen in de afdrachttermijnen van resp. de loon- en de omzetbelasting — buiten beschouwing laat. De verbetering blijkt fundamenteel nog groter als men in aanmerking neemt, dat in 1965 de transacties met de Hoogovens netto ongeveer f. 300 mln. hebben opgebracht. Intussen maakt de beperkte behoefte aan middelen van de open kapitaalmarkt, die uit de begroting 1966 voortvloeit, het aanvaardbaar, de financieringsbehoeften van 1965 en 1966 in onderlinge samenhang te bezien, een gedragslijn waartoe ook al aanleiding bestaat gezien de elkaar min of meer compenserende factoren in beide jaren zoals de zo juist genoemde veranderingen in de afdrachttermijnen.

De Minister besluit zijn beschouwing met het uitspreken van zijn oordeel dat de ontwerp-begroting voor 1966 een goede bijdrage kan leveren voor een evenwichtige ontwikkeling van ons land, zowel op lange als op korte termijn. Enerzijds wordt aan een aantal dringende behoeften, waarvan de vervulling voor de groei van veel betekenis is,

A & O

NEDERLAND

A & O is een landelijke organisatie van groothandelaren en detaillisten in levensmiddelen.

Op het Centraal Kantoor te Baarn heeft de **Financieel-Economische Dienst** dringend versterking nodig. Daarom zoeken wij een jonge

BEDRIJFSECONOOM

Wij bieden deze nieuwe medewerker een interessante zelfstandige werkring. Zijn taak zal omvatten het gebied van de financiering, bedrijfsvergelijking, rationalisatie, bedrijfseconomische analyses van het midden- en kleinbedrijf. Bovendien wordt verwacht, dat hij zal medewerken aan voorlichtende publicaties voor onze leden.

Wij vragen

- een bijzondere interesse voor de problematiek van het midden- en kleinbedrijf,
- een academische of een daarmee gelijk te stellen opleiding,
- goede kennis van de Duitse taal.

Zij die zich voor deze functie interesseren, dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen. Brieven te richten aan de Afdeling Personeelszaken van de N.V. Centrale A & O Nederland, Lt. Gen. v. Heutsz- laan 8 te Baarn.

tegemoetgekomen. Anderzijds wordt recht gedaan aan de noodzaak het stabiliserend element in het begrotingsbeleid meer accent te geven. Het een en het ander brengt een zekere verzwaring van lasten mee. De bewindsman ziet dit evenwel als een onmisbare voorwaarde om de belangrijkste doelstelling van het financiële beleid, een evenwichtige groei, te bereiken. Hij vertrouwt erop, dat dit algemeen zal worden gezien en dat in overeenstemming daarmee de voorstellen van de regering zullen worden aanvaard.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Reeds in de eerste week van september was er een belangrijk bedrag aan bankpapier uit de circulatie in de kassen der banken teruggekeerd, doch het omvangrijke positieve saldo van de betalingen aan en door de Staat had in deze periode tot gevolg, dat het tegoed van de banken bij De Nederlandsche Bank toch sterk terugliep, niettegen-

staande deze een beroep op de Centrale Bank hadden gedaan. De stijging in 's Rijks Kas was mede veroorzaakt door een vrij ruime aankoop van schatkistpapier, naar men mag aannemen, door de banken.

In de op 13 september eindigende periode liep de bankpapieromloop verder terug. Ofschoon er ook in dit tijdvak een positief saldo voor de Schatkist ontstond, was de toevoer van liquide middelen niet alleen voldoende om deze betaling aan het Rijk te financieren maar tevens om het grootste deel van de bij De Nederlandsche Bank opgenomen kredieten af te lossen. Bovendien kon het kassaldo worden versterkt boven het

DE KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR AMSTERDAM

heeft een interessante vacature voor een

jong econoom

met een uitgesproken belangstelling voor verkeersvraagstukken en bij voorkeur enige jaren ervaring.

Daar de Kamer zich bij voortdoring intensief bezighoudt met zowel de lokale en regionale als de nationale en internationale aspecten van de positie van Amsterdam als centrum van verkeer en vervoer, kan een capabele kracht hier een verantwoordelijke functie, die mede veel contacten naar buiten met zich brengt, verwerven. Gevoel voor teamwork, goede uitdrukkingsvaardigheid, initiatief en doorzettingsvermogen zijn voor deze functie onontbeerlijk.

Sollicitaties worden gaarne ingewacht bij het Secretariaat der Kamer, Beursgebouw, Damrak 62 A, Amsterdam-C.

VAN LEER'S VATENFABRIEKEN N.V. Amstelveen

Bij onze afdeling Economisch Onderzoek en Documentatie bestaat een vacature voor een jonge

ECONOMIST

(academisch gevormd)

die zelfstandig, of in teamverband, macro-economische studies zal maken van de economische situatie in bepaalde landen, van grondstoffenmarkten en/of valutaproblemen.

Enige ervaring op dit terrein is gewenst.

Gezocht wordt naar een intelligente medewerker, die zijn bevindingen helder en duidelijk in rapporten kan neerleggen. Goede kennis van de moderne talen — vooral Engels — is vereist.

Schriftelijke sollicitaties, onder vermelding van opleiding en ervaring worden gaarne tegemoet gezien door Van Leer's Vatenfabrieken N.V., afd. Personeelszaken, Postbus 25, Amstelveen.

bedrag dat nodig is om te voldoen aan de verplichtingen ingevolge de kredietrestrictieregeling.

In de afgelopen week hebben de factoren, die tot de verruiming hadden bijgedragen, de overhand gehouden. Het ligt voor de hand, dat hierbij dit keer de maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten een rol heeft gespeeld. Nadat de daggeldrente op 9 september een hoogtepunt van $3\frac{1}{2}$ pCt. had bereikt, werd dit tarief op de dag van de genoemde uitkering aan de gemeenten op 3 pCt. gesteld en op de hierop volgende twee dagen steeds met $\frac{1}{2}$ pCt. teruggebracht. Sedert 17 september is de rente 2 pCt.

De verlaging van de verplichte deposito ingevolge de kredietrestrictieregeling met ingang van 15 september van f. 153 mln. tot f. 111 mln. betekent een verdere verruiming van de bankliquiditeit.

Kapitaalmarkt.

De jongste lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft, zoals werd verwacht, een gunstig onthaal gevonden, hetgeen, zoals steeds, blijkt uit een belangrijke reductie die bij de toewijzing zal moeten worden toegepast.

De lagere overheid zal door een wijziging van de Wet Kapitaaluitgaven Publiekrechtelijke Lichamen, welke bij de Kamer is ingediend, iets meer lucht krijgen. Garanties ter bevordering van de woningbouw en geldleningen, aangegaan voor verkrijging van onroerend goed in het belang van de volkshuisvesting, vallen voortaan niet meer onder het leningplafond. De genoemde garanties betreffen die, verleend aan woningbouwcoöperaties, aan particulieren voor de bouw van eigen woningen en aan instellingen, die zich bezighouden met de voorziening van woningruimte voor bejaarden. De andere wijziging, nl. dat voortaan

N.V. Levensverzekering Maatschappij „Utrecht” Leidseweg 2 Utrecht

zoekt ten behoeve van haar commerciële beleidsgroep een afgestudeerd

econoom of econometrist

Zijn werkzaamheden zullen zich in de eerste plaats uitstrekken tot research maar worden met marktonderzoek te eng omschreven.

Het zal zeker nodig zijn dat marktonderzoeken worden opgezet, toezicht wordt gehouden op de uitvoering, resultaten worden geanalyseerd en aan de bedrijfsleiding voorgelegd. Daarnaast wordt echter - zeker op den duur - meer verwacht. Zo zal het - bijvoorbeeld - nodig zijn dat het bestaande systeem van interne signalering wordt verbeterd en uitgebreid tot een onderzoekstelsel voor de bij onze maatschappij gesloten verzekeringen. Op grond van de resultaten van deze research zal in nauwe samenwerking met de leidende functionarissen van de commerciële beleidsgroep moeten worden meegedacht en geadviseerd over het in de buitendienst te voeren beleid. (In dit verband zij er op gewezen dat ons bedrijf beschikt over een uitgebreide computerinstallatie).

Iemand met initiatief en gevoel voor commerciële verhoudingen en problemen zal zich in deze functie ruimschoots kunnen ontploien.

U kunt - als u voor deze functie belangstelling hebt - eerst in een vertrouwelijk gesprek kennismaken met ons bedrijf en met enkele medewerkers. Mocht u daarna tot sollicitatie besluiten dan wachten wij deze gaarne af. Het is dan wel onze bedoeling dat u zich onderwerpt aan een psychologisch onderzoek.

Een afspraak voor een gesprek met de directie kunt u maken: schriftelijk, via postbus 2072, Utrecht, of telefonisch 030 - 16471, toestel 245.

N.V. LEVENSVZERKERING MAATSCHAPPIJ „UTRECHT”

Lid AMEV-groep

90 pCt. van de voor gemeenten beschikbare leningruimte volgens de bestaande, op het verleden steunende, regeling wordt verdeeld en de resterende 10 pCt. zal worden gebruikt voor toewijzing naar zich nieuw voordoende behoeften, die mochten blijken, betekent geen verruiming, doch slechts een andere verdeling.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L. 1965	10 sept. 1965	17 sept. 1965
Algemeen	405	410 — 357	363	368
Internationale concerns	568	583 — 505	510	523
Industrie	355	371 — 320	328	328
Scheepvaart	146	155 — 136	143	143
Banken en verzekering	236	243 — 187	193	190
Handel enz.	170	180 — 162	167	166

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Koninklijke Petroleum	f. 158,20	f. 136,80	f. 145
Philips G.B.	f. 145	f. 115,70	f. 117,70

	30 dec. 1964	10 sept. 1965	17 sept. 1965
Unilever	f. 141,80	f. 133,30	f. 136,60
A.K.U.	454 ^{3/4}	442 ^{1/2}	448 ^{1/2}
Expl. Mij. Scheveningen	220	214	203
Hoogovens, n.r.c.	541	507	508
Kon. Zout-Keijzen, n.r.c.	911 ^{1/2}	847	849
Amsterdam-Rotterdam Bank ..	f. 66,10	f. 57	f. 56,10
Nationale Nederlanden, c.	784	599	594
Robeco	f. 224,40	f. 224	f. 226
New York.			
Dow Jones Industrials	874		929
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	5,17	5,50	5,51
Aandelen: internationales b) ..	3,4	3,9 c)	.
lokales b)	3,3	4,0 c)	.
Disconto driemaands schatkist- papier	3 ^{7/16}	4 ^{1/8}	ca. 4 ^{1/8}

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.
c) 13 augustus 1965.

C. D. JONGMAN.

In verband met de groeiende behoefte aan bedrijfsinformatie, de verdergaande automatisering en de integratie van de administratie van onze Maatschappij vragen wij als staffunctionaris van het hoofd van de afdeling Administratieve Organisatie een

economisch doctorandus

(± 30 jaar)

Met het oog op zijn taak dient mede uit zijn studierichting te blijken dat hij bijzondere belangstelling heeft voor administratief-organisatorische en/of administratief-technische vraagstukken. Voorts is het van belang dat hij in deze reeds praktische ervaring van enige importantie heeft opgedaan; dit tevens op het gebied van computertoepassingen.

Gedurende de inwerkperiode zal hem, voor zover nodig, ruimschoots de gelegenheid worden geboden zich verder op dit gebied te bekwamen. In verband met de toekomstige ontwikkeling moeten goede contacteigenschappen en leiderskwaliteiten aanwezig zijn.

Ter informatie diene nog, dat onze huidige kaartcomputer tegen het einde van het jaar zal vervangen worden door een I.B.M.-apparatuur 360/30 met banden en verwisselbare schijven.

Schriftelijke sollicitaties, voorzien van volledige gegevens omtrent opleiding, diploma's, levensloop en ervaring, onder bijvoeging van recente pasfoto, worden gaarne ingewacht bij de afdeling Personeelszaken, Lovinklaan 1 te Arnhem. Op de sollicitatiebrief het kenmerk „S.A.O.” vermelden.

(Indien gewenst, kunnen vooraf informaties worden verstrekt door de administrateur van onze Maatschappij, de Heer H. M. Versteegen. Dit in de avonden; telefoonnummer 08300 - 37798).

**KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE
HEIDEMAATSCHAPPIJ**

Cantine Staatsdrukkerij 's-Gravenhage

Het grote succes in moderne bedrijfsvoering

Elke week schakelt een bedrijfscantine over op Iglo diepvries maaltijden*

Wat zijn Iglo diepvries maaltijden?
Even vernuftig als eenvoudig. Een warme maaltijd voor uw personeel met een minimum aan materiaal! Nu kan uw bedrijf volstaan met een diepvrieskast en een verwarmingsoven, waarin 36 of 72 maaltijden binnen een half uur gebruiksklaar worden gemaakt, op elk moment dat u wenst. En... keuze uit meer dan twintig gerechten of samenstellingen.

Wat kosten Iglo diepvriesmaaltijden?
Rekent u zelf even mee... Géén grote onrendabele investeringen, géén opslagruimte, geen tijdverlies, geen afwas van borden, niets meer schoon te maken, te schillen of te snijden, nauwelijks personeel... en toch elk uur van de dag complete maaltijden voorradig. Hoe u ook rekent, de uitkomst is altijd: voordelig.

Het Iglo warme maaltijden-systeem wordt onder meer gebruikt door:

N.V. Luyck's Producten, Diemen • 'De Heer' Chocolade Fabrieken N.V., Rotterdam • Energie Bedrijf, Rotterdam • P.T.T. Telegraafkantoor, Amsterdam • Conrad Stork N.V., Haarlem • Woodward Governor Nederland N.V. • Ministerie van Binnenlandse Zaken, Den Haag • W.v. Oordt en Co. N.V., Rotterdam • Hyster N.V., Nijmegen • Lips Brandkasten en Sloten Fabriek, Dordrecht.

* Meer dan 100 cantines binnen de twee jaar. Richt uw verzoek om inlichtingen aan Iglo N.V., de heer J. van der Zeijden, Nijenoord 1 A, Utrecht, tel. 030-35641.

IGLO DIEPVRIESMAALTIJDEN

On onze redactie economie en financiën kunnen wij op korte termijn plaatsen een **bekwame**

REDACTEUR

Wij bieden serieuze sollicitanten een interessante werkring binnen het verband van een klein team. Gegadigden dienen — niet ouder te zijn dan 30 jaar — in elk geval middelbare of voorbereidend hogere opleiding te hebben voltooid. Het bezit van de acte M.O. Economie wordt op prijs gesteld — inzicht te hebben in financieel-economische problemen.

Ervaring in het bankwezen, effectenhandel en/of financiële verslaggeving strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties onder letter B te zenden aan: Algemeen Handelsblad N.V. — Afd. Personeelszaken — Postbus 596 — Amsterdam.

De Vereniging van Textiel-Inkoopcombinaties (V.T.I.) zoekt — wegens het aanvaarden van een andere functie door de huidige directeur — voor het Centraal Bureau der Vereniging te Amsterdam een

DIRECTEUR

De taak van de V.T.I., waarbij 18 inkoopcombinaties — met ca. 4500 textiel- en meubelzaken — zijn aangesloten, is de behartiging van de gemeenschappelijke belangen van haar leden, zoals o.a.:

- de representatie tegenover andere organisaties binnen de textielkolom en de Overheid.
- de bestudering van vraagstukken.
- het geven van voorlichting en adviezen.
- het onderhouden van contacten met de buitenlandse organisaties van textiel-inkoopcombinaties.

Gedacht wordt aan een JURIST of ECONOMO, die gevoel heeft voor organisatie, creatief kan denken en, omdat het Centraal Bureau slechts een kleine bezetting heeft, zelfstandig kan werken. Voor een succesvolle vervulling van bovengenoemde taakstelling en de verdere ontwikkeling van de samenwerking binnen onze Vereniging zal veel afhangen van de persoonlijke kwaliteiten van de man die wij zoeken. Mede daarom moet de kandidaat bereid zijn eventueel een psychotechnisch onderzoek te ondergaan.

Volledige sollicitaties met pasfoto worden ingewacht aan het adres van het Bestuur van de V.T.I., Herengracht 257 te Amsterdam-C.

GEMEENTE LEIDSCHENDAM

Snelgroeïende gemeente, thans ruim 21.000 inwoners, gunstig gelegen nabij 's-Gravenhage

Burgemeester en wethouders roepen sollicitanten op voor de betrekking van

ADMINISTRATEUR

van het gemeentelijk gas- en elektriciteitsbedrijf. Naast een ruime praktische ervaring dienen sollicitanten te beschikken over bedrijfseconomisch inzicht en in staat te zijn zelfstandig en naar eigen inzicht te adviseren omtrent de op dit terrein liggende vraagstukken. Het bezit van M.O.-akte boekhouden of het diploma S.P.D. is vereist.

Salarisgrenzen f. 1.262,— — f. 1.431,— per maand, exclusief huurcompensatie. Aanstelling boven het minimum is mogelijk. De mogelijkheid is aanwezig, dat degene, die in deze functie wordt benoemd, tevens belast zal worden met de administratie van de Gemeentelijke Woningstichting; aan deze nevenfunctie is een bezoldiging verbonden van f 3.582,46 per jaar. Gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden.

Sollicitaties in te zenden binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad.

Bij het Ministerie van Financiën kan worden geplaatst een

ECONOMISCH MEDEWERKER

wiens taak zal zijn de behandeling van vraagstukken op het gebied van de financiële verhouding tussen het rijk en diverse research-instellingen.

Gewenste opleiding: doctoraal examen economie, acte M.O. Economie of doctoraal examen rechtswetenschappen.

Leeftijd: tot ca. 35 jaar.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, van f 889,— tot f 1.380,— of van f 1.227,— tot f 1.639,— per maand, exclusief 5,3% huurcompensatie en 4% vakantietoelage. A.O.W.-premie voor rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.no. 5-0908/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Het MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ, Hoofddirectie Landbouwvoorlichting en Onderzoek, vraagt een

ECONOOM JURIST of LANDBOUWKUNDIG INGENIEUR

met ervaring, bij voorkeur in de bedrijfseconomie en met agrarische background.

Taak: het mede richting geven aan en het ontwikkelen van de agrarisch-sociale, de economisch-sociale en de huishoudelijke voorlichting, die wordt gegeven door het georganiseerd agrarisch bedrijfsleven.

De economisch-sociale voorlichting is gericht op de gezinsbelangen in relatie tot het bedrijf.

Salarisgrenzen van f 1.227,— tot f 1.911,— per maand, exclusief 5,3% huurcompensatie en 4% vakantietoelage. A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.nr. 5-2191/7188 (in linkerbovenhoek brief en enveloppe) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

GEMEENTE ARNHEM

Bij de secretarie dezer gemeente vacëert de functie van

CHEF SOCIOGRAFISCHE AFDELING

TAAK:

- onderzoek van en advies omtrent sociale en sociaal-economische onderwerpen ten behoeve van het gemeentebeleid;
- planologisch onderzoek ten behoeve van bestemmings- en structuurplannen, mede in samenwerking met de dienst, die belast is met de voorbereiding van deze plannen;
- statistische documentatie.

VEREISTEN:

- doctoraal examen in een der sociale wetenschappen; alsmede ervaring op het terrein van planologisch onderzoek;
- het vermogen om binnen algemene beleidslijnen en in samenwerking met anderen mede te werken aan de sociale en stedenbouwkundige ontwikkeling van de gemeente en om het gemeentebestuur deskundig te adviseren bij de beleidsbepaling met betrekking tot deze ontwikkeling.

Rang en salaris nader overeen te komen.

De gemeentelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan Burgemeester en Wethouders.

DE KONINKLIJKE NEDERLANDSE MIDDENSTANDBOND

Centraal Verbond van Zelfstandige Ondernemers
te 's-Gravenhage

zoekt voor het bondsbureau een

algemeen secretaris

Deze positie houdt in:

- het voorbereiden en uitwerken van het beleid van het hoofdbestuur;
- de leiding van de interne werkzaamheden van het bureau;
- het leggen en onderhouden van contacten met het georganiseerde bedrijfsleven in Nederland;
- het vervullen van representatieve verplichtingen.

Voor de uitoefening van deze verantwoordelijke en veelzijdige functie gaan de gedachten uit naar iemand met academische vorming, bij voorkeur in de sociaal-economische sector.

Ervaring in een ondernemersorganisatie zou te stade komen. Leeftijd 35 à 45 jaar.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige gegevens worden onder nummer 201 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474. R'dam.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

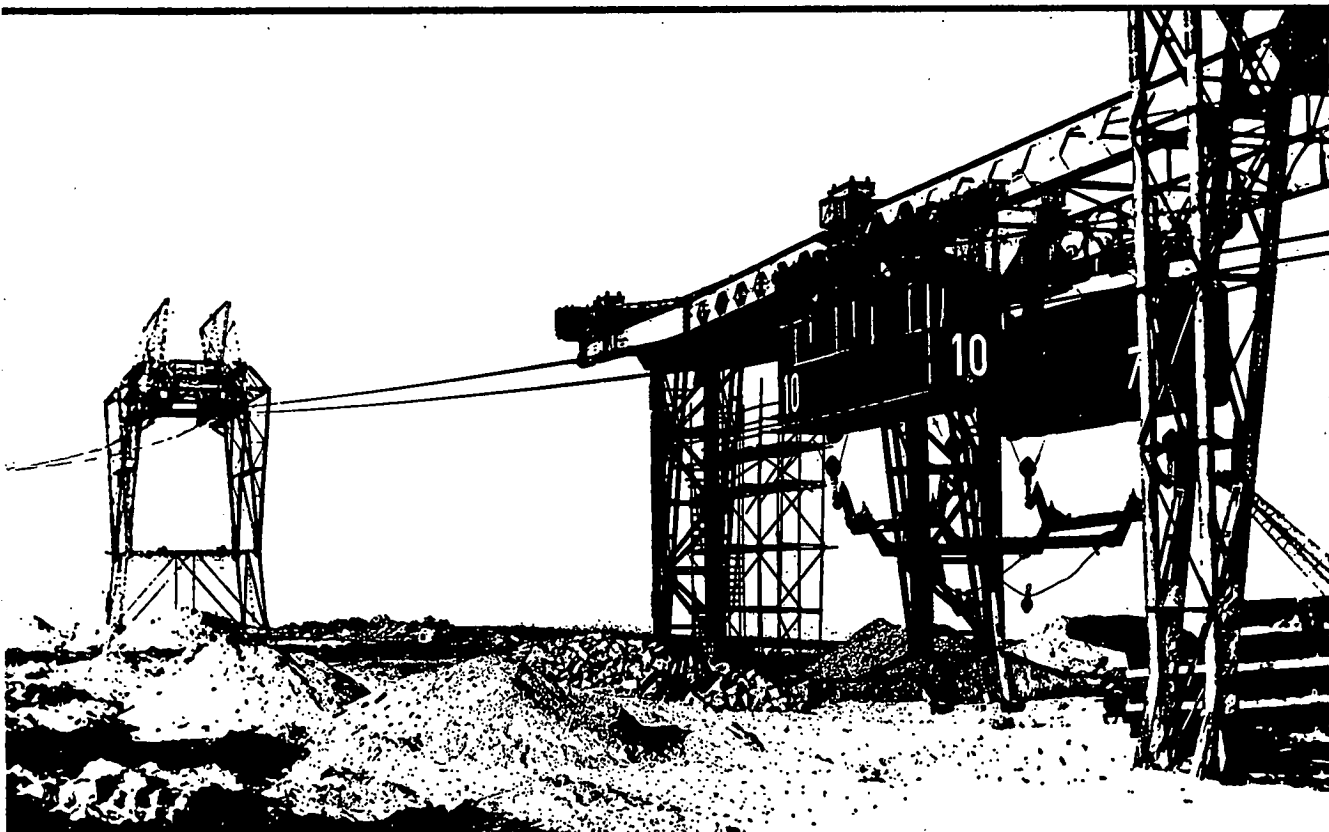
moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

nylon in zee gooien

Nederlanders zijn dijkenbouwers. Wij maken al eeuwenlang dammen en dijken. En de Amerikanen vertellen zelfs dat er een Nederlands jongetje is geweest dat met zijn duim in een dijk een doorbraak voorkwam... Tegenwoordig gaat dat anders, een beetje wetenschappelijker dan vroeger. En langs een omweg zijn ook de Staatsmijnen daarbij betrokken. Of liever - de chemie van de Staatsmijnen.

Want op een stuk bodem van de waterzeeën die door de Deltawerken worden bedwongen ligt een tapijt-scherm van duizenden vierkante meter nylon: nylon als verdediger tegen ondermijnende stromingen en bewegingen van het water. Staatsmijnen leverden de grondstof: caprolactam. Kleine witte vlokken, geboren in een Limburgs laboratorium, vervaardigd in Limburgse fabrieken. Bizar en gecompliceerd (zij het strikt logisch) is hun weg daarna. Naar die Deltawerken, naar uw overhemd, naar uw tennisracket...

En uit diezelfde laboratoria en fabriekskomplexen komen nóg tientallen stoffen met wonderlijke namen en wonderlijke eigenschappen. Zij geven Staatsmijnen (onder de naam D.S.M.) bekendheid in meer dan 50 landen tot in de uithoeken van onze wereld.

Zij bepalen de positie en de toekomst van dit in Nederland gevestigde internationale concern.

Maar u hoeft zich daarmee niet bezig te houden. Dat doen de mensen van de research en de productie wel.

U merkt alleen, dat u veiliger leeft achter sterke dijken, dat de akkers meer opbrengen, dat u zich plezieriger kleedt, dat u uw huis comfortabeler kunt inrichten.

Staatsmijnen produceren en leveren - via verschillende verkooporganisaties - vele producten, zoals bijvoorbeeld: ammoniak (watervrij, technisch) - ammoniakwater 25 % (technisch, chemisch zuiver) - ammoniumsulfaat - antraceen 40 % - benzeen - bitumineuze verf - caprolactam - creosootolie - cumaron-indeeenolie - cyclohexaan - cyclohexanol - cyclohexanon - fenantreen - fenol - formaline - fosfaatammonsalpeter *) - kaliumferrocyanide - kalkammonsalpeter - kalksalpeter - lysine - melamine naftaline 78 - NP-meststoffen *) - NPK-meststoffen*) - oleum - picoline - pyridine (zuiver) - pyridinebasen 90/160 en 90/180 - polyetheen (hoge druk) **) polyetheen (lage druk) **) propeen - salpeterzuur 60 % (technisch, chemisch zuiver) - salpeterzuur 53 % 36° Bé (technisch) - solvent nafta - stikstof - toluen - ureum - waterstof - xyleen - zuurstof - zwavelzuur 66° Bé (technisch en arseenvrij)

*) gedep. handelsmerk STAMIFERT

**) gedep. handelsmerk STAMYLAN

STAATSMIJNEN GROEIEN UIT HUN NAAM